

Zwarten in een witte oorlog

**Deelname van Bantoes in de
Boerenoorlog (1899-1902)**

Daan Dictus
3175758
Juni 2012

Bachelorscriptie aangeboden aan:

Dr. M. Bossenbroek

Departement Geschiedenis

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

Als onderdeel van de cursus:

OZS III: Goed en Fout in de Boerenoorlog

Aantal woorden: 14.507

Inhoudsopgave

- Inleiding p. 3
- Hoofdstuk 1: De voorgeschiedenis p. 4
 - 1.1 Mfecane p. 4
 - 1.2 De Grote Trek p. 7
 - 1.3 Onrust tussen Britten, Bantoes en Boeren p. 8
 - 1.4 Onrust tussen Boeren, Bantoes en Britten p. 10
 - 1.5 Britten en Boeren in conflict p. 11
- Hoofdstuk 2: Betrokkenheid van de Bantoes p. 13
 - 2.1 White man's war p. 13
 - 2.2 Meestrijden met de Britten p. 15
 - 2.3 Meestrijden met de Boeren p. 19
 - 2.4 Neutrale gebieden p. 20
- Hoofdstuk 3: De naoorlogse periode p. 24
 - 3.1 Het beleid van de Britten p. 24
 - 3.2 Gevolgen van de Vrede van Vereeniging p. 26
- Conclusie p.32
- Bibliografie p.34

Inleiding

“Wat hebben de swartmense dan in de oorlog gedaan? Niets, helemaal niets, alleen maar meegelopen!”¹

Deze uitspraak is van een anonieme Afrikaner en geciteerd in het artikel ‘Zwart Zuid-Afrika herwaardeert de Boerenoorlog’ over de herdenking van de zwarte slachtoffers van de Boerenoorlog in 1999, honderd jaar na het uitbreken van de gewapende strijd tussen blanke Boeren en Britten in Zuid-Afrika. Deze uitspraak had ook uit de documentaire ‘3Onderzoekt: Moord op de blanke boer’² van donderdag 16 februari 2012 kunnen komen. Ondanks dat er meer erkenning komt voor het aandeel van de zwarten in de Boerenoorlog, laten de documentaire en het artikel zien dat er nog steeds groepen zijn voor wie de tegenstelling tussen zwart en blank een grote rol speelt.

De Boerenoorlog is een historische gebeurtenis die van belang is geweest voor deze tegenstellingen. Deze oorlog kwam voort uit een conflict tussen blanken, maar vond plaats op een continent waar de inheemse bevolking zwart was. De strijd heeft lange tijd bekend gestaan als een *white man’s war*, waarbij de zwarte bevolking buiten het conflict gehouden werd. Kenmerkend is dat bij de “schade”cijfers van de oorlog naast het aantal omgekomen blanke mannen, vrouwen en kinderen ook 347.000 paarden genoemd worden maar er over het aantal sterfgevallen onder de zwarte bevolking weinig bekend is. De enige cijfers die hiervan bekend zijn, zijn schattingen van het sterftecijfer in de kampen die variëren van 14.000 tot 20.000.³

Historici hebben tot dusverre relatief weinig aandacht besteed aan de rol van de inheemse bevolking in de Boerenoorlog. Pas in 1983 verscheen Peter Warwick’s *Black People in the South African War, 1899-1902*, het eerste boek dat uitgebreid ingaat op de geschiedenis van de zwarten tijdens de oorlog. Bij bestudering van de Boerenoorlog vond ik het opvallend dat er niet meer onderzoek is gedaan naar de rol van de inheemse bevolking. Uit schattingen van het aantal betrokken zwarten blijkt dat hun rol niet beperkt was. Daarnaast heeft de oorlog grote gevolgen gehad voor de toekomst van de zwarte bevolking in Zuid-Afrika, wat verder onderzoek relevant maakt.

In dit werkstuk zal dieper ingegaan worden op de rol van de zwarte bevolking in de oorlog. De blanken in Zuid-Afrika zagen de bevolking als heidenen die ondergeschikt waren aan het eigen ras. Het zou kunnen zijn dat de inheemse bevolking ‘zomaar’ bij de oorlog betrokken raakte, enkel omdat deze zich in hun woongebied afspeelde. Maar was dat werkelijk zo? De nadruk van mijn onderzoek ligt op de verschillende redenen hoe en waarom de zwarten betrokken raakten bij de oorlog. Samengevat is de hoofdvraag:

Wat waren de beweegredenen voor zwarten om mee te strijden in de Boerenoorlog?

De zwarten waren geen aparte militaire groep in het conflict tussen de blanke Boeren en Britten. Als ze meevochten was dit in de meeste gevallen aan de zijde van de Britten of aan de zijde van de Boeren. Om een antwoord op mijn vraag te kunnen vinden, maak ik onderscheid tussen verschillende

¹ L. van der Heide, ‘Zwart Zuid-Afrika herwaardeert de Boerenoorlog’ in *NRC Handelsblad* 16 oktober 1999

² J. Eikelboom, ‘Moord op de blanke boer’ 3 *Onderzoekt*. EO. 16 februari 2012

³ B. Nasson, *The Boer War. The struggle for South Africa* (Kaapstad 2010) p.306

stammen en de gebieden waar ze streden. Ik zal in gaan op motivatie van de stammen om deel te nemen en de manier waarop ze dat deden.

In het eerste hoofdstuk zal ingegaan worden op de voorgeschiedenis van de Boerenoorlog en wordt een kort overzicht van die oorlog zelf gegeven. In chronologische volgorde worden de gebeurtenissen beschreven die vooraf gingen aan de oorlog. Gezien de onderzoeksvraag ligt de nadruk op zaken die de zwarte bevolking betroffen.

In hoofdstuk twee is de eigenlijke onderzoeksvraag leidend. Het hoofdstuk begint met een uiteenzetting waarom de Britten en Boeren de zwarte bevolking buiten de oorlog wilden houden en hoe deze uiteindelijk toch deel uit gingen maken van de strijd. Vervolgens zal behandeld worden waarom zwarten betrokken raakten en wat hun beweegredenen waren om een bepaalde kant te kiezen. De motivatie van sommige stammen zullen dieper uitgelicht worden. Ook komen de eventuele verwachtingen van de zwarte bevolking aan bod. Op wat voor uitkomst van de oorlog hoopten ze en waarom?

In het derde hoofdstuk ga ik eerst kort in op de guerrillaoorlog en de interneringskampen, vervolgens worden de gevolgen van de oorlog voor de zwarte bevolking behandeld. Zijn de eventuele verwachtingen van de zwarten uitgekomen? De naoorlogse periode die besproken wordt eindigt met de Native Land Act van 1913.

In de Kaap leefden veel kleurlingen en in Natal een grote groep Indiërs. Zij speelden ook een rol in de oorlog. Ik concentreer mij echter specifiek op de rol van, en gevolgen voor, de oorspronkelijk zwarte bevolking en de verschillende stammen.

In mijn werkstuk zal de zwarte bevolking afwisselend 'zwarten' of 'Bantoes' genoemd worden. Bantoe is een veelgebruikte term voor zwarten en is afgeleid van de taal die door Afrikanen in midden en zuid Afrika gesproken wordt. De Boeren gebruikten voor de zwarten vaak de term 'kaffer', van deze term zal ik geen gebruik maken in het werkstuk. Een andere term voor Boer is Afrikaner. Met Afrikaners worden ook de blanke, van oorsprong Europese kolonisten bedoeld die zich als boer in de toenmalige Nederlandse Kaapkolonie gevestigd hebben. Ook deze twee termen zal ik afwisselend gebruiken.

Hoofdstuk 1: De voorgeschiedenis

De Boerenoorlog vond plaats van 1899 tot 1902. Deze oorlog was een strijd tussen Boeren en Britten maar er waren ook verschillende Bantolestammen bij betrokken. Diverse factoren uit het verleden hebben bijgedragen aan het uitbreken van de Boerenoorlog. Om de verhoudingen tussen de Boeren, Britten en Bantoes bij aanvang van de oorlog goed te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk om naar de voorgeschiedenis van deze drie groepen in Zuid Afrika te kijken. Deze geschiedenis is in drie grove tijdsvlakken in te delen: De Mfecane van circa 1815 tot 1835, de Grote Trek van circa 1835 tot 1855 en de periode van rust en onrust van circa 1855 tot de aanvang van de Boerenoorlog in 1889. In dit hoofdstuk zullen deze drie periodes behandeld worden om een inzicht te krijgen in de verhoudingen en spanningsvelden tussen Boeren, Britten en Bantoes. Tot slot zal er een kort overzicht gegeven worden van de oorlog.

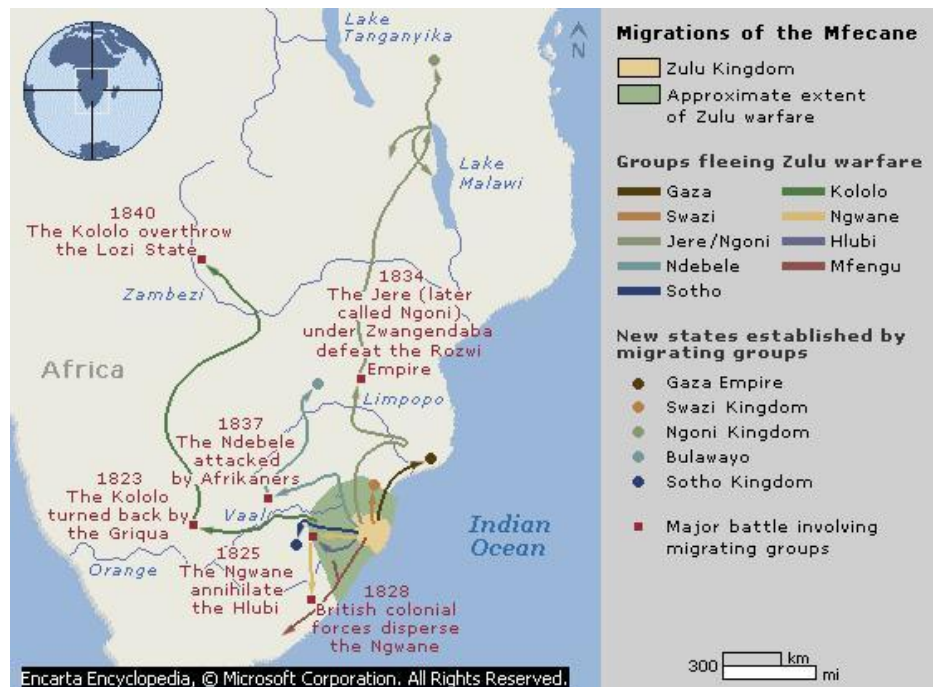
1.1 Mfecane

Uitbreiding Zoeloes

De eerste belangrijke periode in de voorgeschiedenis van de Boerenoorlog loopt van circa 1815 tot 1835. Mfecane is een Afrikaanse uitdrukking van de Zoeloes die het verspreiden betekent, Sotho noemen dit fenomeen Difaqane of Liqaqana.⁴ Gedurende deze periode vond er een herverdeling van gebieden in Zuid-Afrika plaats als gevolg van talloze migraties. Deze beweging had een enorme invloed op de meeste Zuid-Afrikaanse samenlevingen.

De oorsprong van de Mfecane ligt in het oosten van Zuid-Afrika. In deze regio woonden de Zoeloes met als leider Shaka Zoeloe. Deze stam was in een korte periode enorm gegroeid doordat zij betere leefomstandigheden voor

zichzelf wisten te creëren. Een belangrijke factor hierin was het graan wat de Portugezen importeerden vanuit hun Amerikaanse koloniën en waarvan de Zoeloes als aangrenzend rijk profiteerden. Deze bevolkingsgroei was voor de Zoeloes reden hun gebied uit te breiden en Shaka ontwikkelde een militaristische samenleving waarbij jeugdige stamleden militair werden getraind. Hij was de eerste Afrikaanse leider die een staand leger ontwikkelde. Door deze sterke legermacht was het voor de Zoeloes mogelijk om gebieden van

Afbeelding 1: Mfecane⁵

⁴ E.K. Mashingaidze, 'The impact of Mfecane on the Cape Colony', *General history of Africa vol. VI: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s* (Parijs 1989) p.124

⁵ Encarta 98 Encyclopedia Winkler Prins Editie. © 1993-1997 Microsoft Corporation

naburige stammen in te nemen. Deze stammen werden vervolgens ingelijfd bij het Zoeloerijk. Velen sloegen hiervoor op de vlucht en zochten nieuw vruchtbaar gebied. Op deze manier kwam er een golf van Afrikaanse migranten op gang die zich over heel Zuid-Afrika verspreidde.⁶

Op afbeelding 1 is de situatie van de Mfecane afgebeeld, duidelijk te zien is dat verschillende bevolkingsgroepen wegtrekken uit het oosten en hun heil in andere gebieden van Zuid-Afrika zoeken. Op deze manier zijn verschillende nieuwe koninkrijkes ontstaan zoals dat van de Swazi en Sotho.

Mfengu

Een andere groep immigranten was de Mfengu die langs de kust naar het zuiden, in de richting van de Kaapkolonie, trok. Aan de oostgrens van de Kaapkolonie stuitte de Mfengu op de Xhosa, een Afrikaanse stam die veelvuldig strijd leverde met de Britten en Boeren in het grensgebied. De Britten beschouwden de Visrivier als grens, de Xhosa erkenden deze grens echter niet omdat hun voorouders aan beide kanten van de grens geleefd hadden en zij bleven aan beide zijden jagen en hun vee houden. Ook de kolonisten overschreden de rivier om hun vee te laten grazen. Er werd regelmatig over en weer vee gestolen en wraak genomen door middel van raids. Een deel van de Mfengu werd opgenomen door de Xhosa omdat ze dezelfde taal spraken maar de meeste Mfengu zagen zichzelf echter als aparte Afrikaanse bevolkingsgroep en wilde niet leven onder het bewind van een andere stam en trokken de grens over, de Kaapkolonie in.⁷

In het oosten van de Kaapkolonie waren rond 1820 veel nieuwe kolonisten aangekomen. In deze periode waren er plusminus vijftigduizend Britse kolonisten die in het oosten een boerenbedrijf op wilden zetten om te concurreren met de hier al gevestigde Nederlandse, Franse en Duitse boeren. Deze nieuwe kolonisten hadden echter moeite om een goede positie te verwerven. Ze hadden weinig verstand van het runnen van een boerderij en kregen te maken met veel mislukte oogsten. Daar kwam bij dat ze zelf het ongeschoolde werk moesten doen omdat ze door de Britse wetgeving geen gebruik konden maken van slaven, zoals de Afrikaner boeren wel deden. Vrije bedienden die uit Engeland kwamen zochten emplooi in de steden en trokken niet naar het gevaarlijke grensgebied, zodat dit ook dit geen oplossing voor het probleem was.

De Mfengu vluchtelingen, die in de jaren dertig in groten getale dit gebied binnen trokken, kwamen als geroepen. Zij waren de goedkope arbeidskrachten die de Britse boeren zo hard nodig hadden en daarmee de redding voor deze groep. De boerderijen werden rendabel en konden groeien. Het opbloeien van de Britse boerderijen zorgden voor ongenoegen en druk bij de Nederlandse, Duitse en Franse boeren. Hun grondgebied en macht werden bedreigd, waardoor velen besloten te vertrekken uit de Kaapkolonie.⁸

De Mfengu werden onderdanen van de Britten en vochten mee met hun strijd tegen de Xhosa. Peter Warwick stelt in zijn boek *Black people in the South African War 1899-1902* dat de Mfengu in eerste instantie meestreden met de Britten omdat zij ten koste van de Xhosa een nieuw, stabiel en onafhankelijk leefgebied wilden verkrijgen.⁹ De Mfengu verwesterden onder Brits bewind echter steeds meer; veel van hen werden christen en de jeugd ontving een westerse opvoeding. Ook leerden ze veel eerder dan de rest van Zuid-Afrika de Europese landbouwmethodes. De Mfengu

⁶ Mashingaidze, 'The impact of Mfecane on the Cape Colony' p.131

⁷ Mashingaidze p. 126

⁸ Ibidem p. 128

⁹ P. Warwick, *Black People and the South African War, 1899-1902* (Cambridge 1982) p.13

ontwikkelde zich tot de eerste Afrikaanse leraren, evangelisten en landbouwingenieurs. Zo speelden zij een belangrijke rol in de modernisering van de Afrikaanse volkeren.¹⁰

1.2 De Grote Trek

De Grote Trek is de naam van de tocht van de van oorsprong Nederlandse, Franse en Duitse Boeren vanuit de Kaap naar het noorden en oosten om te ontkomen aan het Britse koloniale bestuur. Deze Boeren vonden dat het Britse bestuur te veel ingreep in het leven van de Boeren en hen teveel beperkingen werden opgelegd. De afschaffing van de slavernij betekende dat per 1 december 1834 bijna 40.000 slaven bevrijd moesten zijn.¹¹ Deze maatregel stuitte de Boeren tegen de borst en extra ergernis werd opgewekt doordat deze datum vlak voor de oogstperiode lag. Ook maatregelen uit 1828 hadden, tot onvrede van de Boeren, al voor meer vrijheden voor de zwarte bevolking gezorgd. In de vorige paragraaf zagen we dat de druk op de Boeren vergroot werd door de opkomst van Britse boerderijen in het oosten van de Kaap. Deze verschillende factoren zorgden er voor dat vanaf februari 1837 veel, van oorsprong Nederlandse, boeren naar het noorden en het noordoosten wegtrokken om te ontkomen aan het Britse bewind. Deze boeren zijn bekend als de voortrekkers.¹²

De voortrekkers migreerden in twee richtingen: naar het noorden voorbij de Oranjerivier en richting het noordoosten Natal in. Hele families namen zoveel mogelijk eigendommen en hun zwarte bedienden mee. In februari 1838 kwam Piet Retief, de leider van de voortrekkers in Natal, tot overeenstemming met Dingaan, de vorst van de Zoeloes, over een te bewonen gebied voor de Boeren. Direct na deze overeenkomst trok Dingaan echter met zijn krijgers het Boerengebied in en vermoordde Retief en veel van zijn volgelingen. Van de vijfendertighonderd voortrekkers die zich op dat moment in Natal bevonden zijn minimaal driehonderdvijftig mannen, vrouwen en kinderen gedood bij de aanval van de Zoeloes.¹³ Piet Retief werd opgevolgd door Andries Pretorius die met een commando van vijfhonderd man terugvocht tegen de Zoeloes. Qua aantal waren de Boeren van Pretorius enorm in de minderheid ten opzichte van de Bantoes. Zij namen daarom een goede defensieve positie in en wachtten op de aanval van hun Afrikaanse tegenstander. Uiteindelijk wonnen de Boeren deze Slag bij Bloedrivier op 16 december 1838, later bekend als 'Dingaansdag'. Volgens de overlevering vonden drieduizend Zoeloestrijders de dood, tegenover drie gewonde Boeren. Deze aantallen kunnen overdreven zijn maar de overwinning van de Boeren betekende voor hen een bevestiging dat zij voorbestemd waren om zich in dit gebied te vestigen. Deze strijd is cruciaal geweest voor de collectiviteit van de Boeren. Dit conflict was slechts één van de vele gevechten tussen Boeren en Afrikaanse stammen. De migrerende Boeren kwamen regelmatig in conflict met inheemse Afrikaanse stammen op wiens grondgebied ze kwamen of die als gevolg van de Mfecane nog zelf rondtrokken.¹⁴

In 1845 annexeerden de Britten Natal en vormden hier hun eigen kolonie. De Boeren die zich inmiddels in dit gebied gevestigd hadden trokken weg om zich te voegen bij de andere voortrekkers rondom de Oranjerivier en de Vaalrivier. Ze namen echter wel een gevoel van onrecht en haat tegenover de Britten mee, die het land waar zij zo hard voor hadden gestreden innamen.

¹⁰ Mashingaidze pp.141-142

¹¹ B. Farwell, *The great Anglo-Boer War* (New York 1976) p.6

¹² Farwell, *The great Anglo-Boer War* pp.6-7

¹³ Farwell p.9

¹⁴ Ibidem pp.8-9

Boerenrepublieken

Inmiddels volgden steeds meer boeren het voorbeeld van de voortrekkers en trokken met huis en haard uit de Kaapkolonie naar het noorden. In januari 1852 werd bij de Conventie van Zandrivier het gebied ten noorden van de Vaalrivier als Boerengebied verklaard door een delegatie van de Boeren en de Britten. De Britten dwongen bij deze conventie wel af dat de Boeren in de Transvaal geen slavenarbeid zouden toestaan. Twee jaar later werd ook het gebied tussen de Oranjerivier en de Vaalrivier door de Britten afgestaan aan de Boeren. Zo ontstonden in 1852 en 1854 de twee Boerenrepublieken Transvaal en Oranjevrijstaat.¹⁵

1.3 Onrust tussen Britten, Bantoes en Boeren

De spanningen tussen Boeren en Britten waren, ondanks de oprichting van twee onafhankelijke Boerenrepublieken, niet verdwenen. Het afstaan van grondgebied aan de Boeren was niet zomaar tot stand gekomen. Voor de stichting van de Boerenrepublieken waren er binnen het Britse bestuur verschillende meningen betreffende de omgang met de gebieden die door de Afrikaners bemand werden. Hierbij was vooral sprake van een verschil in visie tussen de Britse regering in Engeland en de lokale Britse bestuurders in Zuid-Afrika. De lokale gezagvoerders stelden dat Britse suprematie in geheel Zuid-Afrika noodzakelijk was om de Britse wensen te vervullen en de Britse bevolking in het gebied tegemoet te komen. Zij vonden het geen goed idee om twee Boerenrepublieken aan de grenzen met Natal en de Kaapkolonie toe te staan. De Britse regering zag echter op tegen de hoge kosten en inspanning die nodig was om meerdere Afrikaanse staten te overwinnen en de Boerenrepublieken te onderwerpen.¹⁶

Na de totstandkoming van Boerenrepublieken ontwikkelde zich binnen het Britse rijk heftige kritiek op de omgang van de Boeren met de zwarte bevolking. Bij de Conventie van Zandrivier was overeengekomen dat slavenarbeid verboden was. De Transvaalse Boeren hanteerden echter het principe van 'leertijd'. Dit hield in dat de Boeren geen slaven hielden, maar dat Afrikaanse weeskinderen door een Boerenfamilie opgenomen konden worden voor een opleiding. In werkelijkheid was dit een verkapte vorm van slavernij. De wezen werden zelfs verhandeld en veel Boerencommando's kwamen met zwarte weeskinderen terug na een strijd met een inheemse stam.¹⁷ Het Britse bestuur in zowel de Kaap als in Groot-Brittannië werd door de publieke opinie onder druk gezet om op te treden in Transvaal en Oranjevrijstaat. Hierdoor ontstonden er opnieuw spanningen tussen de Boeren en Britten.

Britten en Bantoes

Behalve met interne onenigheid en de dreiging van de Boeren kampten de Britten ook met onrust van inheemse stammen. Een belangrijke groep vormden de al eerder genoemde Xhosa aan de oostgrens van de Kaapkolonie. De Britse bevelhebber in de Kaap, Sir Harry Smith, wilde het woongebied van deze stam innemen en hier de Britse deelstaat Kaffraria stichten. De Xhosa weigerden de Britten hun leefgebied te laten innemen en wezen de bijbehorende beschavingsmaatregelen die de Britse politiek op hen toe wilde passen af. Van 1850 tot 1853 waren de Britten en de Xhosa in een hevige strijd met elkaar verwickeld, waarbij de Britten steun kregen

¹⁵ Ibidem p.10

¹⁶ N. Bhebe, 'The British, Boers and Africans in South Africa, 1850-80', *General history of Africa vol. VI: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s* (Parijs 1989) p.144

¹⁷ Farwell p.10

van de Mfengu. De Xhosa werden op hun beurt gesteund door naburige Afrikaanse stammen zoals de Thembu die hetzelfde lot als de Xhosa vreesden.¹⁸

Voordat de Boerenrepubliek Oranjevrijstaat gesticht werd kwamen de Britten in dit gebied ook in conflict met een inheemse stam. Smith had soevereiniteit van de Kaapkolonie over het gebied rondom de Oranjerivier verklaard. In 1851 brak er een oorlog uit tussen de Britten en de Sotho van leider Moshoeshoe. Dit koninkrijk was snel gegroeid na de Mfecane en door de opname van vluchtelingen die verdreven waren door de Boeren tijdens de Grote Trek. De Sotho streefden hierdoor gebiedsuitbreiding na. Uiteraard kwamen ze zo in conflict met naburige stammen. De Britten trachtten dit op te lossen door grenzen te stellen voor de verschillende stammen. De Sotho achtten de nieuwe grenzen in het voordeel van de kleinere stammen en de Boeren. Het leidde tot voortdurende grensconflicten, inname van land en veediefstal. Hoewel de Sotho aanvankelijk op de hand van de Britten waren omdat ze het idee hadden dat zij hen beschermden tegen de Boeren, veranderde dat toen Moshoeshoe merkte dat de Britten toestonden dat de Boeren Sothogebied innamen. Hij verklaarde de oorlog in juni 1851 waarin de Britten een nederlaag leden.¹⁹

Dit zijn twee voorbeelden van conflicten met Bantoestammen. De verschillende oorlogen met Bantoes en spanningen met de Boeren deden de Britten eens te meer inzien dat Zuid-Afrika alleen veroverd en behouden kon worden tegen hoge kosten. Dit besef deed ze besluiten de twee Boerenrepublieken toe te staan en de expansiepolitiek van Sir Smith te laten varen. Vanaf 1856 concentreerden de Britten zich op de twee witte kolonies van de Kaap en Natal. De Boeren en Afrikaanse stammen buiten deze kolonies werden met rust gelaten en mochten zelf hun strijd uitvechten. De politiek binnen de Kaapkolonie en Natal was erop gericht om de Engelse handelaren te beschermen. Er was slechts beperkte politieke inmenging van achtergebleven Boeren en later kleurlingen en zwarten mogelijk. De macht en zelfstandigheid van de Xhosa en de Thembu in het oosten van de Kaap werd enorm ingeperkt.²⁰

Veel zwarten in de Kaapkolonie en Natal waren goedkope arbeidskrachten voor de blanken. Er ontstonden reservaten waar zwarten mochten wonen mits ze voor de blanken wilden werken en belasting betaalden. De sociale samenhang werd verbroken doordat de macht van de stamhoofden afgenomen werd. Zo probeerden de Britten de macht en dreiging van zwarten in te perken en te voorkomen.²¹

Grof gezegd waren er drie verschillende reacties mogelijk van een Afrikaanse stam als zij in aanraking kwamen met een imperialistische macht. Sommige stammen gingen een gewelddadige confrontatie aan om hun onafhankelijkheid te beschermen. Voorbeelden van stammen die overheersing door de blanken wilden voorkomen waren de Zoeloes en de Pedi. Stammen die minder militair ontwikkeld waren zochten niet de gewelddadige strijd maar kozen ervoor om een protectoraat in te laten stellen. Zo werden ze beschermd tegen invallen van naburige stammen, maar bleven ze wel grotendeels onafhankelijk. Onder andere Basutholand en Swaziland werden protectoraten. Ten derde waren er kleine stammen die vaak het slachtoffer waren van raids of stammen die door de

¹⁸ Bhebe 'The British, Boers and Africans in South Africa, 1850-80' p.145

¹⁹ Bhebe pp.145-147

²⁰ Bhebe pp.151-153

²¹ Ibidem p 156

Mfecane op de vlucht waren. Deze stammen lieten zich opnemen door de Britse koloniën voor bescherming en veiligheid. Het beste voorbeeld van een dergelijke stam is de Mfengu.²²

1.4 Onrust tussen de Boeren, Bantoes en Britten

Boeren en Bantoes

De Boeren in Transvaal en Oranjevrijstaat kwamen ook in conflict met Bantoes wiens leefgebied ze binnentrokken. Ook deze blanken probeerden de zwarte bevolking te onderwerpen en ondergeschikt te maken. In deze republieken was er sprake van racistische wetgeving en was het voor zwarten onmogelijk om burgerrechten te verkrijgen. Veel zwarten werden direct uitgebuit door de Boeren en leefden en werkten onbetaald op de boerderijen. De Boeren profiteerden van de Mfecane doordat veel Bantoestammen niet de tijd hadden gehad om een eigen, stabiele samenleving in een afgegrensd gebied op te bouwen. Kinderen waren van jongs af aan verbonden aan een Boerengezin als weeskind uit de oorlogen maar er werden ook zwarten onder druk gezet om hun kinderen af te staan aan te blanken. Er werden zelfs speciale raids georganiseerd om zwarte kinderen te stelen van een inheemse stam.²³ Deze manier van handelen leidde tot veel verontwaardiging en ongenoegen onder de Bantoestammen in Transvaal en Oranjevrijstaat. In het gehele gebied leefden blanken en zwarten op gespannen voet met elkaar. De zwarte bevolking beseftte gedurende de voortdurende conflicten steeds meer het belang van wapens. Ze verkregen deze via bondgenoten in Natal en de Kaapkolonie of stalen ze van de Boeren. Een andere methode was het werken voor de Boeren als jager. De paarden van de blanken werden getroffen door de tseetseevlieg waardoor ze genoodzaakt waren zwarte jagers te voet in huren, de *swartskut*. Deze zwarte jagers zagen in veel gevallen echter hun kans schoon om zich de wapens van de Boeren toe te eigenen.

In Transvaal raakten de Boeren in het westen in conflict met de Tswana, in het noorden met de Venda en in het oosten met de Pedi. In Oranjevrijstaat waren de belangrijkste concurrenten de Sotho in het oosten en in mindere mate de Griqua in het westen. We zagen in paragraaf 1.3 al dat de Sotho van Moshoeshoe in onmin leefden met de Boeren vanwege de grensverdeling. In 1858 had Moshoeshoe een verdrag getekend waarin hij de gestelde grenzen zei te respecteren maar de Sotho hielden zich hier niet aan. Dit leidde tot onvrede onder de Boeren en nadat de macht van Moshoeshoe door interne strubbelingen bij de Sotho afgenomen was versloegen de Boeren hem in 1866 en moest de stam een groot gebied aan de Boeren afstaan. In 1867 verklaren de Sotho echter opnieuw de oorlog en in 1868 werden de Boeren verslagen met behulp van een Britse interventie. De Britten veranderden zo na enkele jaren van rust hun politiek.²⁴

De Britten intervenueerden de strijd tussen de Boeren en de Sotho omdat zij niet wensten dat de Boeren hun grondgebied uitbreidden. Na hun steun aan de Sotho namen zij zelf dit gebied in.

De ontdekking dat de bodem in de Boerenrepublieken rijk was aan diamanten en goud was voor de Britten aanleiding hun expansiepolitiek weer nieuw leven in te blazen. Tijdens de ontdekking van minerale grondstoffen rond 1870 was Zuid-Afrika verdeeld in verschillende rijken. Natal en de Kaapkolonie waren twee Britse kolonies, Transvaal en Oranjevrijstaat vormden twee politiek

²² D. Chanaiwa, 'African initiatives and resistance in Southern Africa' *General history of Africa vol. VII: Africa under Colonial Domination 1880-1935* (Parijs 1985) pp.198-199

²³ Ibidem p.162

²⁴ Ibidem p.163-165

onafhankelijke republieken en daartussen leefden talloze autonome Afrikaanse staatjes.²⁵ De Britten wilden geen zelfstandige en economisch onafhankelijke stammen in het gebied en richtten zich weer op annexatie van nieuwe gebieden en onderwerping van de zwarte stammen. De onderwerping en “beschaving” van de Bantoestammen had een transformatie van de Afrikaanse samenleving tot gevolg, veel zwarten werden tot arbeider gemaakt. Voor een stabiel bestuur achtten de Britten het nodig om alle Afrikaanse stammen te annexeren of in een protectoraat te laten leven. De angst voor een algehele zwarte opstand bleef bestaan.

Tegelijkertijd leverden ook de Boeren nog steeds strijd met Afrikaanse stammen in hun grondgebied. De Boeren in Transvaal leverden vanaf mei 1876 strijd met de Pedi in het oosten. Deze stam was gegroeid in de jaren zestig en zeventig en had haar macht uitgebreid doordat naburige stammen de belasting en werkverplichting van de Boeren wilden ontlopen. De Pedi hadden een wapenvoorraad opgebouwd waardoor ze de strijd met de Boeren aan konden gaan. De Boeren ontvingen steun van de Swazi, een concurrerende stam van de Pedi, maar deze Bantoes staakten de strijd toen ze zich realiseerden dat de Boeren voornamelijk de Swazi lieten vechten en slachtofferden. Later stredden zij aan Britse kant. Uiteindelijk leverde de strijd tussen de Pedi en Boeren geen winnaar op.²⁶

1.5 Britten en Boeren in conflict

De expansiepolitiek van de Britten werd voortgezet. In 1877 annexeerden zij Transvaal onder leiding van Theophilus Shepstone. De officiële reden voor deze annexatie was volgens de Britten het vasthouden van Boeren aan slavernij, in werkelijkheid was de ontdekking van mineralen in de bodem een belangrijke factor. Shepstone werd gouverneur van Transvaal en de Boeren verloren hun politieke macht. De Britten richtten zich na deze annexatie op onderwerping van de inheemse stammen. In 1879 lukte het de Britten wel om met hulp van de Swazi het nog steeds onrustige Pedi koninkrijk te onderwerpen. Hierna concentreerden de Britten in Transvaal zich op onderwerping van de Zoeloes. Met een grote troepenmacht die qua wapens superieur aan de Zoeloes was, trokken de Britten het Zoeloerijk binnen. Deze oorlog eindigde echter in een grote nederlaag voor de Britten die zich verslagen terugtrokken in Transvaal. Deze Britse nederlaag had gevolgen voor het zelfvertrouwen van de Boeren. Zij zagen in dat de Britse imperialistische macht verslagen kon worden. De Boeren hadden tenslotte al meerdere malen succesvol strijd geleverd met de Zoeloes aan de grens van Zoeloeland en Transvaal.²⁷ De Afrikaners hadden na de annexatie weinig verweer geboden tegen de Britse overheersing. Het inzicht dat de Britten verslagen konden worden deed echter een nieuw gevoel van nationalisme opsteken waardoor zij in december 1880 de wapenen opnamen tegen de Britten. Deze Eerste Anglo-Boerenoorlog bestond uit vier veldslagen en eindigde in een nederlaag voor de Britten na de verloren Slag van Majuba in februari 1881. Deze oorlog leidde in 1884 tot de herstelde onafhankelijkheid van Transvaal nadat ook de suzeriniteit van de Britten werd afgeschaft.²⁸ Ook de noodzakelijk geachte ontwapening en onderwerping van de Bantoestammen werd niet bereikt, op meerdere fronten leden de Britten nederlagen. Zo konden ze in de oorlog tegen met Sotho van 1880 tot 1881 geen overtuigende overwinning behalen. Het verlies van Basutholand, het niet annexeren van Zoeloeland en het herstelde zelfbestuur van Transvaal betekende voor de

²⁵ S. Yeo, ‘Whose Story? An Argument from within Current Historical Practice in Britain’, *Journal of Contemporary History*, 21, 1 (1986) p.305

²⁶ Bhebe pp.169-170

²⁷ Farwell p.12

²⁸ F. Pretorius, *The Anglo-Boer War, 1899-1902* (Kaapstad 1998) p.8

Britten het einde van hun pogingen om op agressieve wijze Britse federaties te stichten in Zuid-Afrika.

Onder de Bantoes overheerste het gevoel van vijandigheid tegen de Britten in verband met de pogingen hun vrijheid in te perken. Dit gold voor de Xhosa in het oosten van de Kaapkolonie, de Sotho in Basutholand, de Griqua in West-Griqualand die hun soevereiniteit verloren hadden en de Zoeloes en de Pedi waarvan de Britten hadden geprobeerd ze te vernietigen.²⁹ In hoofdstuk 2 zal ingegaan worden waarom deze stammen in de Tweede Anglo-Boerenoorlog toch besloten om de Britten te steunen.

Na de vondst van goud in Transvaal in 1886 namen de spanningen tussen Boeren en Britten weer toe. Veel immigranten trokken naar Witwatersrand waar het meeste goud gevonden werd. Dit waren voornamelijk Engelsen, maar de Boeren waren niet van plan om hen dezelfde rechten te geven als de blanke Boer. Door deze 'Uitlanderkwestie' werd de druk op Groot-Brittannië om in te grijpen tegen de Boeren vergroot. De stemrechtkwestie werd op scherp gezet door een mislukte inval in Transvaal van een Britse militie, bekend als de Jamesonraid.³⁰

Oorlog

In oktober 1899 begon de oorlog met invallen van de Boeren in de Kaapkolonie en Natal. De Boeren kozen ervoor om zich op drie fronten te richten. Ze belegerden het Britse leger bij de steden Kimberley (in het oosten van Oranjevrijstaat), Mafeking (in het oosten van Transvaal) en Ladysmith (in het westen van Transvaal, aan de grens met Natal). In korte tijd boekten de Boeren verschillende overwinningen op de Britten en er volgden lange belegeringen van de drie steden. De Britse troepen konden pas na de aankomst van veel versterkingen uit Groot-Brittannië een einde maken aan het beleg van de steden. In februari 1900 werden Ladysmith en Kimberley bevrijd en in mei 1900 volgde Mafeking. Door de sterkere troepenmacht konden de Britten oprukken in de Boerenrepublieken. Op 13 maart werd Bloemfontein, de hoofdstad van Oranjevrijstaat ingenomen en op 5 juni viel ook de Transvaalse hoofdstad Pretoria in Britse handen.

Deze verliezen deden de Boeren besluiten van strijdplan te veranderen. Vanaf 1900 hanteerden zij een guerrillatactiek. De Britse bevelhebber Kitchener bestreed de boerenguerrilla's met harde maatregelen. De Britten plunderden en vernielden boerderijen en staken de landbouwakkers in brand. Deze tactiek van verschroeiende aarde moest ervoor zorgen dat de Boeren niet meer aan voedsel konden komen. Om dit te bewerkstelligen werden de familieleden en het personeel van Boeren in concentratiekampen geplaatst. Ook Bantoes die in het strijdgebied leefden werden overgeplaatst naar kampen. Er waren gescheiden kampen voor blanken en zwarten. Op deze maatregelen; de tactiek van de verschroeiende aarde en de interneringskampen, en de verstrekkende gevolgen hiervan kom ik terug in hoofdstuk 3. Op 31 mei 1902 kwam er met de Vrede van Vereeniging een einde aan de Boerenoorlog.³¹

De voorgeschiedenis van de Boerenoorlog is een periode van spanningen tussen Britten, Boeren en Bantoes. Het conflict tussen Boeren en Britten kwam uiteindelijk tot uitbarsting bij de Boerenoorlog in 1899. Voor de zwarte bevolking had deze strijd tussen twee blanke groepen echter ook verstrekkende gevolgen.

²⁹ Bhebe pp.176-178

³⁰ P. Gibbs, *Death of the last Republic. The story of the Anglo-Boer war* (Londen 1957) p.67

³¹ Nasson, *The Boer War. The struggle for South Africa* (Kaapstad 2010)

Hoofdstuk 2: Betrokkenheid van de Bantoes

2.1 *White man's war*

Bij aanvang van de Boerenoorlog in oktober 1899 spraken de Boeren en Britten de wederzijdse wens uit hun onderlinge strijd beperkt zou blijven tot een 'white man's war'.³² Dit hield in dat de inheemse en gekleurde bevolking geen deel uit zou gaan maken van het conflict. Uiteindelijk zijn de Bantoes echter op grote schaal betrokken geraakt bij de Boerenoorlog. Wat waren de redenen voor de Boeren en Britten om een white man's war na te streven en waarom is dit niet gelukt?

Boerenvisie

Voor de Boeren stond de beslissing voor het vechten van een white man's war buiten kijf. Zij hadden de zwarte bevolking altijd als ondergeschikt en minderwaardig aan het blanke ras gezien. Inmenging van Bantoes zou de blanke controle en macht in Zuid-Afrika niet ten goede komen. Zwarten moesten buiten de oorlog gehouden worden en van wapening kon al helemaal geen sprake zijn.³³

Visie Britse regering Londen

De Britten deelden de mening van de Boeren dat zwarte inmenging in de oorlog niet wenselijk was. Ook hier speelde het superioriteitsgevoel een grote rol. De Britse regering had veel vertrouwen in de kracht van het leger en blanke vrijwilligers die met hen meevochten. Hun militaire kracht zou groot genoeg moeten zijn om de Boeren te kunnen verslaan. Zwarte steun was simpelweg niet nodig, een inheemse groep kon niet beslissend zijn voor het winnen van de oorlog. Mocht er onverhoopt toch externe steun nodig zijn voor de Britse troepenmacht dan waren militairen uit India beter getraind en dientengevolge waardevoller dan zwarte strijders. De Bantoesrijders zouden niet te sturen zijn en slechts met moeite onder de duim gehouden kunnen worden door de Britse bevelhebbers. Daarnaast zou hun ongetraindheid ervoor kunnen zorgen dat de oorlog een hoog sterftcijfer voor de inheemse bevolking maar ook voor Britten en Boeren met zich mee zou brengen. De Afrikaanse strijdmethoden werden als barbaars gezien. De Bantoes werden ervan beschuldigd tijdens gevechten vrouwen, kinderen en ouderen te vermoorden. De Britse regering vreesde dat als er zwarten aan hun kant oorlogsmisdaden zouden begaan zij erop aan gekeken zou worden. Dit zou vervolgens gevolgen kunnen hebben voor de publieke opinie in Engeland en in de wereld. De regering in Londen zou steun verliezen en de oppositie hiermee in het zadel helpen. De Britten vreesden bovendien dat bij het betrekken van zwarten in de oorlog tussen twee blanke groepen er een onafhankelijkheidsgevoel onder de Bantoes stammen gecreëerd zou kunnen worden. Als zij bewust zouden worden van hun eigen kracht en het besef zouden krijgen dat ze in een enorm overtal waren ten opzichte van de blanke bevolking zou dit een gevaarlijke situatie op kunnen leveren. Zeker als er na aanvang van de strijd alsnog een beroep op de Bantoes gedaan zou worden, zou dit als teken van zwakte van de blanken opgevat kunnen worden en de inheemsen een misplaatst beeld van importantie geven. Deze Britse visie op het beperken van de oorlog tot een puur blanke strijd werd voornamelijk aangehangen en geformuleerd door de Britse regering in Londen. Zoals gezegd was zij vooral bang voor het effect dat een eventuele inmenging van de zwarten in de oorlog zou hebben op de publieke

³² Pretorius, *The Anglo-Boer war* p.75

³³ Pretorius p.75

opinie. Hier voegde zij aan toe dat de koloniën in de Kaap en Natal ook geen zwarte inmenging wensten uit angst voor een zwarte opstand.³⁴

Visie Brits bestuur Zuid-Afrika

Britse bestuurders en de legerleiding in Zuid-Afrika waren minder overtuigd van de standpunten van de regering in Groot-Brittannië en zagen de Bantoes als een toegevoegde waarde bij hun strijd. Zoals in hoofdstuk 1 weergegeven had het bestuur in de Kaap al eerder gebruik gemaakt van zwarte strijders, bijvoorbeeld in hun conflict met de Xhosa. Britse bevelhebbers achtten de Bantoes nuttig in het conflict met de Boeren en maakten vanaf het begin van de oorlog gebruik van hun diensten. Daarnaast voerden zij het argument aan dat de bewapening van zwarten juist een positief effect kon hebben, mits dit goed geregistreerd werd en de Bantoes eerst een goede training kregen. Dit zou juist de sociale en politieke stabiliteit in stand houden, doordat de zwarten die meevochten met de Britten een positief gevoel van waardering zouden krijgen.³⁵

Deelname Bantoes

Ondanks de ideeën van het vechten van een oorlog zonder zwarte deelneming maakten zowel de Britten als de Boeren vanaf de aanvang van de oorlog gebruik van Bantoes. Ze gaven hier weinig ruchtbaarheid aan en met name vanwege de publieke opinie ontkenden de Britten in eerste instantie zelfs zwarte inmenging.³⁶

Niet alle betrokkenen vochten mee als soldaat; velen werden ingezet voor uiteenlopende taken als transportbegeleider, dierenverzorger, constructiewerker, bewaker, boodschapper, spion en als verkenners. De Britten bewapenden zwarte Afrikanen binnen en buiten de kolonies om hun eigen grondgebied te verdedigen tegen eventuele Boereninvallen. Vooral tijdens de guerrillafases in de oorlog leunde het Britse leger sterk op zwarte deelname aan de strijd, Bantoes werden gebruikt als bewakers van blokhuzen en grenzen om de Afrikaners te beperken in hun bewegingsvrijheid. Op hun beurt maakten de Boeren ook gebruik van zwarten voor verschillende taken rondom de militaire operaties. Agterryers vergezelden Boerencommando's tijdens gevechten en militaire operaties. Van de agterryers vocht een onbekend aantal actief mee in de strijd tegen de Britten.³⁷ Hoeveel zwarte Afrikanen betrokken zijn geweest bij de Boerenoorlog is enkel te schatten. Peter Warwick stelt in zijn boek *'Black People and the South-African War 1899-1902'* dat er aan Britse zijde 448.000 Bantoes betrokken zijn geraakt bij de oorlog en bij de Boeren 88.000.³⁸

Wat waren nu de beweegredenen van de zwarte bevolkingsgroepen om al dan niet aan de verschillende kanten mee te strijden? Om het overzicht te bewaren zal ik achtereenvolgens de motieven van de stammen die meestreden aan Britse kant en die van de zwarten die aan de Boerenkant stonden bespreken. Hierna ga ik in op de stammen die in gebieden woonden die neutraal waren.

³⁴ Warwick, *Black People and the South African War* pp.16-17

³⁵ B. Nasson, *Abraham Esau's war: a black South African War in the Cape 1899-1902* (Cambridge 1999) pp.14-15

³⁶ K. Schoeman (ed.), *Witnesses to war. Personal documents of the Anglo-Boer War from the collections of the South African Library* (Kaapstad 1998) p.109

³⁷ Warwick pp.19-26

³⁸ Warwick p.3

2.2 Meestrijden met de Britten

Uit de gegevens van Warwick blijkt dat er aan de kant van de Britten veel meer Bantoes meegestreden hebben dan aan de kant van de Boeren. Voor de zwarte bevolking waren er verschillende beweegredenen om te Britten te steunen in hun strijd tegen de Boeren.

Positief Toekomstbeeld

Een belangrijke reden was het geloof in een betere toekomst. Veel zwarte Afrikanen geloofden dat een overwinning van de Britten hen meer mogelijkheden zou bieden voor het verwerven van een sterkere sociale positie. Er waren ook goede redenen voor zwarten om aan te nemen dat zij er op vooruit zouden gaan onder Brits bewind. In de Kaapkolonie dat onder Brits bestuur stond was het aanhangers van het Kaaps liberalisme gelukt om voor een kleine elite van zwarten en kleurlingen beperkt stemrecht te verkrijgen.³⁹ Bantoes in het binnenland geloofden dat dit voor hen ook mogelijk zou zijn, als de Britten de Boeren zouden verslaan.

Het leven van dit vooruitgangsidee onder de zwarte bevolking werd bewust gestimuleerd door de Britten. Joseph Chamberlain impliceerde bij de aanvang van de oorlog in het Lagerhuis dat de situatie van Afrikanen in Transvaal zou veranderen na een Britse overwinning van de oorlog. James Milner claimde dat zijn politiek en beleid de zwarte Afrikanen zou beschermen tegen onderdrukking en dat politieke rechten gebaseerd zouden worden op beschaving en niet op ras of kleur. Zowel de Britse bestuurders in Engeland als in Zuid-Afrika voedden dus het idee dat leefde onder de Bantoes, dat een Britse overwinning in hun voordeel zou zijn.⁴⁰

Naast beïnvloeding door de Britten zelf, waren er voor Bantoe stamhoofden ook andere redenen om te geloven dat ze konden profiteren als ze de Britten zouden steunen. In het verleden was vooral in Natal gebleken dat zwarte stammen die met de Britten mee hadden gevochten tijdens de Zoeloeoorlog van 1879 hier profijt van hadden gehad. Onder andere de Ngwane, Chunu en Thembu werden beloond voor hun bewezen diensten. Ook in andere conflicten met Afrikaanse stammen hadden zij de Britten bijgestaan. Deze stammen werden door het Britse bestuur in Natal bevoordeeld ten opzichte van andere stammen, waardoor ze deze konden verslaan, overheersen, of hun gebied in konden nemen. Deze stammen waren al een langere periode loyaal aan de Britten en stonden positief tegenover de oorlogsinspanning tegen de Boeren. Voor veel stamhoofden waren deze voorbeelden aanleiding om bij het uitbreken van oorlog tussen de Boeren en Britten hun steun te verlenen aan de Britse generaals, in de hoop hier na de oorlog profijt van te hebben.⁴¹

In werkelijkheid hadden deze stammen echter weinig redenen om loyaal aan de Britten te zijn aan het einde van de negentiende eeuw. Vanaf 1880 was de beleid van het Britse bewind in Natal er op gericht om de Afrikaanse instituties af te breken en de onafhankelijkheid van Bantoes stammen te ondermijnen. Zowel traditionalisten als zwarte christenen werden ondergeschikt aan de blanken gemaakt, aan hen werden vrijheidsbeperkingen en restricties opgelegd. Ondanks deze maatregelen van de Britten prefereerden veel zwarten toch Britse heerschappij boven dominantie van de Boerenrepublieken. Het geloof in het verkrijgen van een betere sociale positie onder Brits bestuur bleef bestaan. Dit pro-Britse sentiment was voor veel Bantoes een reden om mee te strijden.⁴²

³⁹ Nasson, *Abraham Esau's war: a black South African War in the Cape* p.6

⁴⁰ J. Lambert, 'Loyalty Its Own Reward: The South African War Experience of Natal's "Loyal" Africans', *Writing a Wider War. Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Kaapstad 2002) p.122

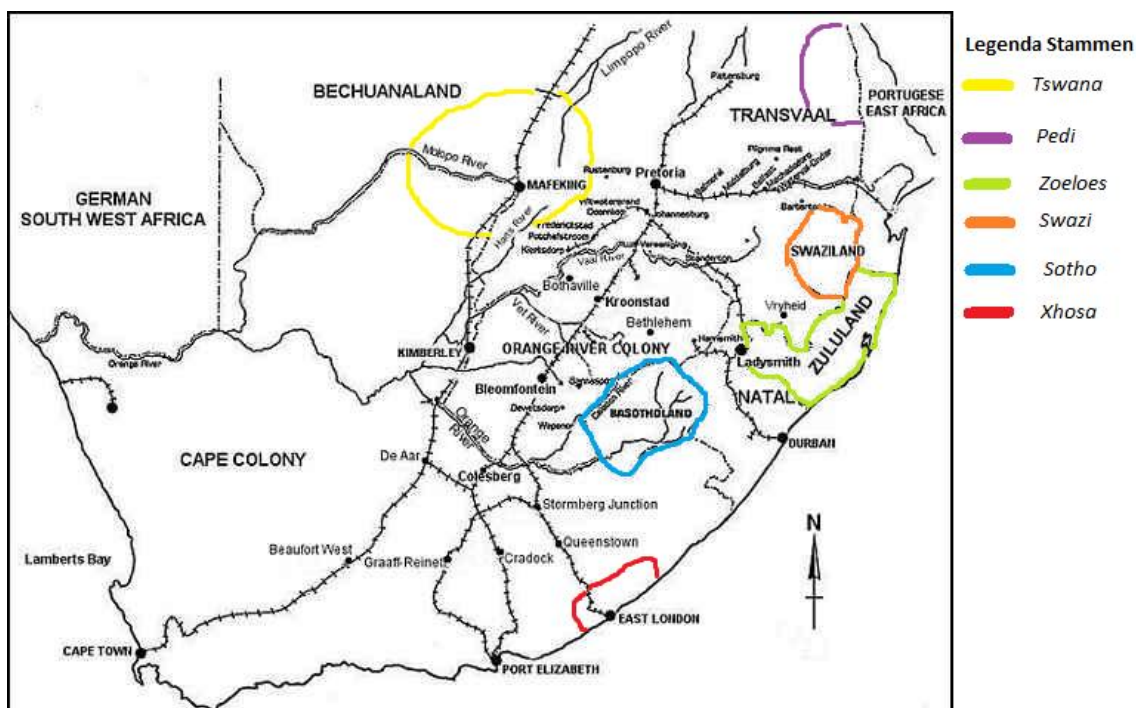
⁴¹ Lambert, 'Loyalty Its Own Reward' p.123

⁴² Lambert p.122

Er bestonden echter ook anti-Boer standpunten die een factor speelden in de kantkeuze. Dit gevoel werd versterkt door de slechte behandeling van zwarte Afrikanen door de Boeren. De Britten beperkten de zwarte bevolking dan weliswaar in hun vrijheid, maar de Boeren namen deze vrijheid volledig af en ontnamen zwarten hun bezittingen. Zwarten die niet wilden werken voor de Boeren werden geseseld of neergeschoten. Deze slechte behandeling van zwarten door Boeren was een extra reden voor Bantoes om aan te nemen dat hun situatie onder Brits bewind alleen maar kon verbeteren.⁴³

Voordeel voor eigen Stam

Naast de hierboven genoemde motieven om mee te strijden speelden ook pragmatische aspecten een rol. De oorlog kon gebruikt worden om meer macht of zelfstandigheid te verkrijgen, af te rekenen met een tegenstander en het eigen gebied te beschermen of zelfs uit te breiden. Voor een goed begrip van de beweegredenen van verschillende stammen is het nuttig om te weten waar in Zuid-Afrika deze Bantoes zich bevonden. In afbeelding 2 heb ik dit weergegeven.

Afbeelding 2: Locatie Afrikaanse stammen

Een belangrijke factor voor een Afrikaanse stam om betrokken te raken bij de oorlog was veelal concurrentie van een naburige stam. Er waren stamhoofden die de strijd tussen de Boeren en de Britten gebruikten om oude vetes met concurrenten in hun voordeel te beslechten. Een goed voorbeeld van een dergelijke situatie zijn verschillende substammen van de Tswana in West-Transvaal. Onder de Barolong was sprake van een oude strijd tussen de Tshidi Barolong en de Rapulana Barolong. De twee stamhoofden van deze groepen bestreden elkaar al tientallen jaren voor het verkrijgen van macht en grond. De belegering rondom Mafeking zagen beide stamhoofden als de uitgelezen mogelijkheid om deze oude vete te beslechten. De Tshidi besloten de Britten te steunen in hun strijd en vochten met vijfhonderd man mee aan Britse zijde. De Boeren probeerden een breuk

⁴³ Ibidem pp.122-124

tussen de Britten en de Tshidi te bewerkstelligen en kregen hierbij steun van de Rapulana die met driehonderd man de Boeren steunden. Beide stamhoofden geloofden erin dat als hun eigen partij zou winnen zij de oude machtstrijd voorgoed in hun eigen voordeel konden beslissen. Op deze manier werd een strijd tussen Afrikaanse (sub)stammen onderdeel van de Boerenoorlog.⁴⁴ De steun van de Tshidi aan de Britten wordt weergegeven in het dagboek van Solomon Tshekisho Plaatje, waarschijnlijk het enige (overgebleven) dagboek van een zwarte Zuid-Afrikaan uit de Boerenoorlog. In dit dagboek wordt ook kort de onderlinge strijd van de Barolong genoemd.⁴⁵

Bij verdere bestudering van deelname van zwarte stammen rondom het beleg van Mafeking worden meer beweegredenen van Bantoes om mee te vechten zichtbaar. De Ngwato, een andere substam van de Tswana, vochten tegen de Boeren maar niet vanwege principiële steun aan de Britten. Zij wilden enkel hun eigen gebied beschermen en wensten geen verdere inmenging in de oorlog. Dit werd benadrukt door het feit dat ze de Boeren verdreven van hun grondgebied maar ze niet verder opjoegen na het bereiken van hun eigen grens. Gebiedsuitbreiding was voor hen dus geen doel.⁴⁶ Dit was wel het geval voor een andere stam in deze omgeving, de Kgatla. Deze stam binnen de Tswana had geen band met de Britten maar traden wel op tegen de Boeren en stammen die de Boeren hielpen. Dit deden ze om zich te verzetten tegen de Afrikaners die hun gebied hadden ingenomen en de bevolking slecht hadden behandeld. De Kgatla wilden hun eigen grondgebied terugwinnen en het vervolgens verder uitbreiden ten koste van de Boeren.

In eerste instantie waren de Britten niet blij met de gewapende strijd van deze stammen tegen de Afrikaners. De Britse bevelhebber in Mafeking, Baden-Powell, zag het geweld van de zwarten als gevaar voor alle blanken in het gebied. De Britten profiteerden echter ook van de strijd van de Ngwato en Kgatla tegen de Boeren doordat zij hun troepen in deze gebieden niet in hoefden te zetten en ze dus elders konden gebruiken. De Kgatla profiteerden op hun beurt van de Boerenoorlog doordat ze erin slaagden om hun grondgebied uit te breiden ten koste van de Boeren en hun veestapel zagen toenemen. Ze profiteerden zo ook in economisch opzicht van de strijd tussen de Britten en de Boeren.⁴⁷

Uit deze voorbeelden blijkt dat de sociale en politieke relaties tussen verschillende substammen van de Tswana, Boeren en Britten sterk per regio verschilden en eigenbelang van Afrikaanse stammen een rol speelde bij hun deelname aan de strijd.

Veel Afrikaanse stammen in de Boerenrepublieken zagen in de Boerenoorlog de mogelijkheid om te ontkomen aan de controle van de republiek. Ook dit was een belangrijke reden om de kant van de Britten te kiezen. Een voorbeeld van een dergelijke stam is de Pedi in het oosten van de Transvaal. Deze stam kende al een lange historie van strijd met de Afrikaners; al in 1852 en 1876 was het tot een oorlog gekomen. Ten tijde van de Boerenoorlog werden de Pedi overheerst door de Boeren en moesten ze voor hen werken op het land ten behoeve van de voedselproductie. Wegens de gevechten met de Britten trokken echter steeds meer blanke Boeren weg uit het gebied om zich aan te sluiten bij de Boerencommando's. De Pedi zagen in dat zij hiervan konden profiteren om onder het gezag uit te komen en sommigen namen zelfs de boerderijen over.

⁴⁴ Warwick p.33

⁴⁵ S.T. Plaatje, J. Comaroff (ed.), *Mafeking Diary. A Black Man's View of a White Man's War* (Cambridge 1990) p.107

⁴⁶ Warwick p.43

⁴⁷ Warwick pp.45-46

Er was echter sprake van onderlinge verdeeldheid binnen de Pedistam. Er waren Pedi die, onder leiding van Kgolane, toch pro-Boer bleven en zij namen het op tegen de Pedi van stamhoofd Sekhukhune die geen samenwerking met blanken wenste maar voor een zwarte heerschappij met zichzelf aan het hoofd pleitte. Deze tegenstelling binnen de Pedi leverde een hevige machtsstrijd op. In september 1900 kwamen de Britten tussenbeide. Zij wilden een einde maken aan de onderlinge strijd van de Pedi zodat ze actief betrokken konden worden bij de strijd tegen de Boerenguerrilla in Oost-Transvaal. De stam moest worden ingezet om de grens met Portugese Mozambique te bewaken zodat de Boeren geen toegang hadden tot de haven Lorenzo Marqués. Omdat Sekhukhune een onafhankelijk gebied wilde bewerkstelligen zonder inmenging van de Britten was samenwerking met de Pedi lastig. Hij zag echter in dat hij de Britten beter aan zijn zijde kon hebben om totale overheersing te voorkomen. Hij maakte wel de kanttekening dat de Pedi bondgenoot van de Britten waren en geen onderdanen. De Pedi waren volgens Sekhukhune onafhankelijk omdat ze zelf de Boeren van hun land verdreven hadden en de Britten slechts steunden in hun strijd.⁴⁸

De Pedistam is een voorbeeld van een stam met verschillende motieven. Er was sprake van een onderlinge strijd waarbij een van de partijen steun kreeg van de Britten om zowel zelf machtiger te worden en onder het Boerenregime uit te komen. Ze vochten mee aan de zijde van de Britten om er zelf van de profiteren.

Afrikaanse stammen vochten mee in de oorlog met het idee er zelf beter van te worden. Standpunten waren niet altijd pro-Brits, pro-Boer of juist gericht tegen een van deze twee partijen, maar kwamen voort uit eigenbelang. Afrikaanse stammen raakten doelbewust betrokken bij de Boerenoorlog, in de meeste gevallen aan Britse zijde.

Economische motieven

Behalve de pro-Britse en anti-Boer beweegredenen speelden ook financiële belangen een grote rol bij het besluit om de Britten te steunen. Door de ongelijke verhouding tussen blank en zwart kregen de zwarte arbeiders weinig of geen salaris. Daar kwam bij dat door de oorlogsvoering de mijnbouw grotendeels stil kwam te liggen waardoor de mijnarbeiders als werklozen terugkeerden naar hun oorspronkelijke woongebied. Hierdoor ontstond er druk op de samenleving door bevolkingsgroei en achterblijvende voedselproductie. Veel Bantoes zagen zichzelf vanuit economisch opzicht gedwongen om tegen een redelijke beloning mee te strijden met de Britten.⁴⁹ Ondanks het oorlogsgevaar (veel zwarten fungeerden in de vuurlinie) sloten velen zich aan bij de Britten. Onder andere runners tussen Ladysmith en het Britse leger tijdens de beleegging konden relatief hoge bonussen verwachten als zij succesvol opereerden.⁵⁰

Overlopers

Zoals aangegeven konden anti-Boer sentimenten ook een rol spelen in de keuze om de Britten te steunen. In paragraaf 2.3 zal ingegaan worden op de zwarte agterryers die de Boeren steunden in de oorlog. Niet alle agterryers vochten echter mee met de Boeren. Er zijn verschillende voorbeelden bekend van agterryers die zich onttrokken van hun Boerenmeester en zich aansloten bij de Britten.

⁴⁸ Warwick pp.97-102

⁴⁹ Warwick p.181

⁵⁰ Lambert p.124

Doordat deze zwarten veel kennis bezaten over de strijdwijze en positionering van de Boerencommando's, was dit een waardevolle groep voor de Britten.⁵¹

Deze 'verraders' hadden verschillende redenen om over te lopen. Er waren agterryers die, ondanks hun lange verblijf in het Boerengezin, hun achtergrond niet vergeten waren en wilden vechten voor rechten van de inheemse bevolking. Ook waren er agterryers die door de Boeren gedwongen werden om met hen mee te strijden. Deze gedwongen strijders werden in veel gevallen slechter behandeld dan agterryers die uit eigen beweging met de Boeren meevochten. Deze slechte behandeling zorgde voor onvrede wat kon leiden tot overlopen naar de Britse kant. Een slechte relatie tussen Boer en agterryers was de voornaamste reden om over te lopen naar de Britten.⁵²

Ook voor agterryers speelden financiële en materiële factoren een rol. Degenen die meevochten met de Boeren zouden hiervoor betaling moeten ontvangen, maar dit gebeurde slechts in enkele gevallen. Sommige agterryers ontvingen kleding en voedsel, maar betaald werd er zelden. De Britten speelden hier op in door het verstrekken van steekpenningen aan zwarte bedienden van de Boeren. Hierdoor werd de verleiding om over te lopen vergroot.⁵³

2.3 Meestrijden met de Boeren

Loyale agterryers

Aan de kant van de Boeren vochten ongeveer tienduizend agterryers mee. Dit waren zwarte Afrikanen die, vaak vanaf jonge leeftijd, als bedienden werkten voor de Afrikaners. Zoals weergegeven in hoofdstuk 1 werden zij actief geworven door de Boeren door raids en onder het mom van leertijd onder gebracht bij Boerengezinnen. Agterryers steunden de Boeren voor de Boerenoorlog al in de strijd met Afrikaanse stammen en tijdens de Eerste Anglo-Boerenoorlog tegen de Britten. Oorspronkelijk waren de agterryers slechts bedienden en landarbeiders, maar in tijden van oorlog waren zij betrokken bij de gevechten en nam hun rol een actievere houding aan.⁵⁴ Tijdens de Boerenoorlog waren deze agterryers zeer loyaal aan de Boeren. Waar hun relatie er officieel een van werkgever en werknemer was, of beter gezegd een van landeigenaar en horige, veranderde dit in tijden van oorlog. De duidelijke tegenstelling tussen blank en zwart die de Boeren altijd hanteerden vervaagde als de agterryers hen actief steunden ten tijde van oorlog. Agterryers namen bewust deel aan de oorlog tegen de Britten als deel van de Boerenfamilie. Vaak was er sprake van een hechte band tussen de agterryer en een boerengezin. Loyaliteit was de reden voor deze agterryers om mee te strijden met de Boeren.⁵⁵

De vraag kan gesteld worden of het enkel loyaliteit was wat deze zwarten inspireerden om de Boerenzaak te steunen of dat er wellicht ook politieke doeleinden en economische motieven aan verbonden waren. Het zou zo kunnen zijn dat de agterryers er bewust voor kozen de onafhankelijkheidsstrijd van de Boeren te steunen omdat ze het idee hadden dat ze zelf een betere positie in de samenleving in konden nemen na een overwinning van de Boeren. Dit politieke bewustzijn onder de agterryers lijkt echter onwaarschijnlijk. De agterryers vormden geen eenheid en hadden weinig weet van politieke kwesties. Er zijn zelfs historici die stellen dat deze zwarten

⁵¹ P. Labuschagne, *Ghostriders of the Anglo-Boer War: the Role and Contribution of Agterryers* (Pretoria 1999) p.68

⁵² Labuschagne, *Ghostriders of the Anglo-Boer War: the Role and Contribution of Agterryers* p.70

⁵³ Labuschagne p.71

⁵⁴ Ibidem p.7

⁵⁵ Ibidem p.60

iedereen zouden dienen die hen om hulp vroeg. Persoonlijke verbondenheid met de Boeren als reden voor het meevechten van deze zwarte Afrikanen lijkt dus aannemelijker. De zaak van de Boeren, was de zaak van de agterryers.⁵⁶

Overwonnen stammen

Naast Agterryers waren er ook zwarten die gedwongen meevochten aan Boerenzijde. Als de Republikeinse troepen een gebied innamen dan werden de bewoners van dit gebied gewaarschuwd voor de gevolgen van niet meewerken met de nieuwe bazen. Over de aantallen en het effect van methode zijn echter geen gegevens beken. Aannemelijk is dat hier veel potentiële overlopers tussen zaten.⁵⁷

Voordeel voor eigen stam

Dit aspect is al aan bod gekomen in paragraaf 2.2. Hier is onder andere weergegeven dat de aanhangers van Kgolane binnen de Pedi de Boeren verkozen boven de Britten en dat de Rapulana Barolong met de Boeren meevochten omdat de concurrerende Tshidi Barolong de Britten steunden.

2.4 Neutrale gebieden

Een speciale rol binnen de oorlog was er weggelegd voor de neutrale gebieden Basutholand en Swaziland. De Britten en Boeren beschouwden deze gebieden als neutrale zone en wilden ze niet in de oorlog betrekken. Dat deze gebieden neutraal waren betekende echter niet dat de bewoners niet betrokken raakten bij de oorlog.

Basutholand

Basutholand was een strategisch belangrijk gebied doordat het grensde aan Oranjevrijstaat, de Kaapkolonie en Natal. Het werd bevolkt door de Sotho. Vanaf 1868 was het een Brits protectoraat wegens angst voor overvallen vanuit Oranjevrijstaat, Boeren wilden de vruchtbare gebieden in Basutholand innemen. Op hun beurt waren er Sotho die de grens niet respecteerden en raids uitvoerden in Boerengebied. Vanaf 1871 stond het gebied onder gezag van de Kaapkolonie.⁵⁸ Opvallend is dat de Sotho een van de best bewapende groepen was in Zuid-Afrika. Dit was een uitvloeisel van de strijd tegen de Boeren en tegen de Kaap in het verleden. Binnen de Sotho was er sprake van onderlinge verdeling van Bantoes die trouw waren aan de Kaap en degenen die liever onafhankelijk waren. Hierdoor waren er voor de oorlog spanningen tussen Sotho onderling en tussen Sotho en de Kaap en, door de grensconflicten, tussen Sotho en Boeren.

Ondanks de neutraliteit probeerden bij aanvang van de oorlog zowel de Boeren als de Britten steun van de Sotho te krijgen. De Boeren verspreidden het gerucht onder de Afrikanen dat de Britten probeerden hun gebied in te nemen. Ze zouden proberen te profiteren van de verzwakking van de Sotho als gevolg van de runderenpest waardoor ze economisch kwetsbaar waren geworden. De Britten op hun beurt maakten gebruik van de negatieve stemming ten opzichte van de Boeren. Die werd verstrekt door overvallen op stamleden in Oranjevrijstaat. Deze Sotho keerden bij aanvang van de oorlog huiswaarts vanuit de mijnen en werden in de Boerenrepublieken overvallen en beroofd.⁵⁹

⁵⁶ Labuschagne pp.63-65

⁵⁷ Lambert, p. 122

⁵⁸ Warwick, p.52

⁵⁹ Warwick p.59

Ondanks hun neutrale status zijn de Sotho vanaf de aanvang van de oorlog actief geweest voor het Britse leger. Zij opereerden als verkenners of spion in het grensgebied. De Britten vormden een grenswacht van drieduizend Sotho aan de grens met Oranjevrijstaat uit angst voor invallen van de Boeren. De Afrikaners op hun beurt bewaakten de grens met duizend man uit angst voor raids van Sotho op boerengezinnen in het grensgebied.

President Steyn van Oranjevrijstaat liet echter aan de stamhoofden in Basutholand weten dat de grensgebieden bevolkt werden door Boerencommando's wegens de oorlog met de Engelsen. Hij benadrukte dat de Boeren in vrede leefden met de Sotho en dit graag zo wilden houden omdat er ook Sotho-landarbeiders werkzaam waren voor de Boeren. Zij werkten in Oranjevrijstaat voor een salaris op de boerenbedrijven.⁶⁰

Behalve scouts en verkenners wierven de Britten ook arbeiders in Basutholand. Het gebied ontving veel vluchtelingen uit regio's waar wel actief gevochten werd. Deze vluchtelingen werden door de Britten gebruikt als goedkope arbeidskrachten voor bijvoorbeeld reparatiewerkzaamheden aan de spoorwegen. In totaal rekruteerden de Britten meer dan elfduizend arbeiders in Basutholand.⁶¹

Behalve een salaris voor werkzaamheden profiteerden sommige Sotho ook op andere manieren in economisch opzicht van de oorlog. Door lucratieve handel in vee en met name paarden voor zowel de Britten als de Boeren konden Afrikaanse veehouders een goede financiële positie verwerven.⁶²

Ondanks dat het gebied niet actief betrokken werd in de oorlog betekende neutraliteit niet dat er geen kant gekozen werd of dat stammen niet betrokken werden bij het conflict. De meeste Sotho lijken uit economische motieven voor de Britten gekozen te hebben.

Swaziland

Ook Swaziland was door de Boeren en Britten aangewezen als neutraal gebied. Dit rijk bevond zich in het oosten van Transvaal en grensde aan Zoeloeland en Natal. Swaziland had een historie van samenwerking in plaats van confrontatie met koloniserende bestuurders.⁶³

Vanaf 1894 was het gebied een protectoraat van Transvaal en dus politiek afhankelijk van de Boeren. Ondanks dat de Swazi nooit militair hadden opgetreden tegen koloniale binnendringers zoals de Zoeloe, Sotho en Pedi dat wel deden, was er onder de Boeren en Britten toch angst voor een opstand van de stam. Na afschaffing van het protectoraat in 18. werd hun neutrale positie daarom gerespecteerd, hoewel de Boeren wel het recht hadden om de zwarte Swazipolitie te gebruiken voor militaire operaties aan de grens. De Boeren benadrukten dat zij altijd aan de kant van de Swazi hadden gestaan. Ze hadden hen beschermd tegen de Zoeloes en vreedzaam met hen samengeleefd. De Boeren deden de belofte het land niet als strijdgebied te gebruiken in de oorlog.⁶⁴ De Swazi zagen zichzelf als onafhankelijk doordat de Boeren bij aanvang van de oorlog het grondgebied grotendeels hadden verlaten en hadden teruggeven aan de Swazi. Warwick zegt dat zij,

⁶⁰ Ibidem pp.62-63

⁶¹ Ibidem p.69

⁶² Ibidem p.71

⁶³ Ibidem p.104

⁶⁴ M. Genge, 'The Role of the EmaSwati in the South African War' *Writing a Wider War. Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Kaapstad 2002) p.142

mochten ze hun onafhankelijkheid op moeten geven, de voorkeur zouden geven aan een Brits protectoraat.⁶⁵

Hij geeft aan dat Swaziland de gehele Boerenoorlog neutraal bleef. Wel waren er Swazi die tegen betaling in dienst waren van het Britse leger. De enige militaire actie die in Swaziland plaatsvond was het gevolg van de aanwezigheid van 'Steinacker's Horse'. Dit was een groep huurlingen, lokale witten en ingehuurd zwarten die onder leiding van de Duitser Steinacker de grens met Portugees Afrika beschermden. Ze plunderden en beroofden echter voornamelijk verlaten boerderijen in Swaziland. In 1901 verdreven de Boeren deze militaire groep.⁶⁶

Er zijn historici die de visie van Warwick niet delen. Menelisi Genge ontkent in zijn artikel *'The Role of the EmaSwati in the South African War'* de neutraliteit van de Swazi. Deze auteur geeft aan dat de Swazi actief gevochten hebben om de Boeren van hun land te verdrijven en zo hun onafhankelijkheid terug te winnen. Tevens hoopten ze hierbij oorlogsbuit te maken in de vorm van vee van de Boeren en beloning van de Britten voor deze strijd. Het uitbreken van de oorlog was voor de Swazi een mogelijkheid om hun oude vete met de Boeren op te pakken omdat ze het protectoraat van Transvaal nooit geaccepteerd zouden hebben.⁶⁷

Genge stelt dat de Swazi duidelijk anti-Boer waren. Hij geeft aan dat het voor de verschillende stamhoofden binnen de Swazi geen optie was om neutraal te blijven tijdens de Boerenoorlog. Hoewel ze altijd steun gegeven hadden aan blanken in hun strijd tegen andere stammen als de Pedi (zie paragraaf 1.4), hadden ze een speciale positie verworven door op politiek vlak de Britten en Boeren tegen elkaar uit te spelen en zo onafhankelijk te blijven. Deze politiek bleek niet succesvol na de instelling van het protectoraat van de Zuid Afrikaanse Republiek. De Swazi wilden hun onafhankelijk terug ten koste van de Boeren en wilden van het protectoraat af.⁶⁸

Eigenbelang speelde een grote rol bij de kantkeuze van de Swazi. Door de runderenpest van 1896 was er veel vee van de Swazi gestorven met een economische neergang als gevolg. Na instelling van het protectoraat van Transvaal waren de Swazi gestopt met raids voor vee in gebied van de Boeren en Britten. Met het uitbreken van de oorlog zagen de Swazi echter hun kans schoon om weer raids uit te voeren om hun veevoorraad te herstellen. Ook konden ze tegen geldelijke beloning werken voor de Britten. Swaziscouts waren van belang voor de oorlogsvoering, ze bewaakten en patrouilleerden in grensgebieden en wonnen informatie in. Swaziboeren werden gebruikt voor de voedselproductie, ze roofden vee van de Boeren en bewerkten het land.⁶⁹

De aanvang van de guerrillafase in de oorlog in 1901 betekende een nog actievere bestrijding van Boeren door Swazi. Ze werden hierin gesteund door de Britten die hen hogere beloningen toezegden. Opvallend is dat de agterryers die meestreden met de Boeren niet werden aangepakt, de Swazi hadden enkel tot doel de blanke Boeren uit hun gebied te verdrijven.⁷⁰

Genge zegt dus in zijn artikel dat van neutraliteit van de Swazi geen sprake geweest kan zijn, gezien de bijdrage die zij hebben geleverd aan de oorlogsvoering van de Britten. Ze hebben een significante rol gespeeld in de Britse overwinning in Oost-Transvaal en Swaziland. Zoals gezegd streden de Swazi

⁶⁵ Warwick pp.105-106

⁶⁶ Warwick p.107

⁶⁷ Genge, 'The Role of the EmaSwati in the South African War' pp. 136-137

⁶⁸ Genge p.141

⁶⁹ Ibidem p.142

⁷⁰ Ibidem pp.143-144

niet slechts een Britse oorlog, maar hadden ze een eigen agenda waarmee ze de oorlog ingingen. Hun belangrijkste doelen waren economisch herstel en hun land terug te winnen van de Boeren.⁷¹

De neutraliteit van Basutholand en Swaziland kan betwijfeld worden. Door deze twijfels zouden ze in te delen zijn in het pro-Britse kamp, waarbij voor de Swazi voornamelijk anti-Boer sentimenten van belang waren.

Het lijkt dat ook deze stammen meestreden in de oorlog om er zelf profijt van te hebben. Zoals eerder in dit hoofdstuk behandeld, was dit niet vreemd voor de verschillende Bantoestammen. Veel van hen raakten betrokken bij de oorlog met als doel economische vooruitgang, gebiedsuitbreiding, machtsuitbreiding of onafhankelijkheid. Ze zagen de strijd tussen de Britten en de Boeren als kans om hun positie te verbeteren.

⁷¹ Genge p.151

Hoofdstuk 3: De naoorlogse periode

Zoals in het vorige hoofdstuk uitgelegd steunden, om uiteenlopende redenen, veel zwarten de Britten. De hoop op een betere toekomst werd versterkt door de militaire successen. De annexatie van Transvaal en Oranjevrijstaat zorgden voor optimisme ten aanzien van uitbreiding van zwarte invloed onder Brits bestuur. Vooral in de Boerenrepublieken nam het geloof in een toename van de politieke, educatieve en commerciële mogelijkheden toe.⁷² Maar er kwam een kentering in dit optimisme. In hoofdstuk 1 is weergegeven dat vanaf 1900 de Boeren een guerrillatactiek hanteerden. De bestrijdingswijze van de Britten met hun tactiek van de verschroeiende aarde en interneringskampen bleken desastreuze gevolgen voor veel Bantoes te hebben.

3.1 Het beleid van de Britten

Bestrijding guerrilla

De Britten moesten een nieuwe strategie bedenken om de Boeren te bestrijden nu deze de guerrillatactiek hanteerden. Lord Kitchener besloot tot een harde aanpak van de Boerencommando's waarbij vooral hun bewegingsruimte en bevoorrading beperkt moest worden. Hij ontwikkelde een net van blokhuisen die met elkaar verbonden waren door prikkeldraadbarrières. Deze blokhuisen werden veelal bemand door loyale zwarte strijders. Zwarte hulptroepen werden ook gebruikt om gebieden af te struinen en Boerencommando's te ontdekken en gevangen te nemen. Deze mobiele colonnes opereerden in gebieden die afgeschermd werden door de blokhuisen zodat de Afrikaners niet konden ontsnappen. Voor commando's die handen van de Britten vielen werden krijgsgevangenenkampen opgezet. Ook werden Bantoes aan de grenzen van de Boerenrepublieken bewapend om een eventuele vlucht van de Afrikaners te voorkomen.⁷³ Voor de strijd tegen de Boerenguerrilla werden er steeds meer zwarten bewapend. In maart 1902 gaf Kitchener onder politieke druk cijfers vrij van het aantal bewapende zwarten. In de Kaap waren dit er 2.946 en in Natal, Oranjevrijstaat en Transvaal samen 4.618. Dit waren alleen Bantoes die wapens van de Britten hadden gekregen, in werkelijkheid beschikten veel meer zwarten die meestreden over wapens. Naar schatting waren er 30.000 bewapende zwarten in Britse dienst.⁷⁴

Behalve de directe bestrijding van de guerrillastrijders richtte de strategie van Kitchener zich ook op de omgeving en gezinnen van de Boeren. In grote gebieden in Transvaal en Oranjevrijstaat werd de tactiek van verschroeiende aarde toegepast. Dit hield in dat het volledige landschap platgebrand werd zodat de Boerencommando's geen voedsel konden vinden.

Interneringskampen

Ook de gezinnen van de Afrikaners werden uit het gebied geëvacueerd. Er werden interneringskampen opgezet voor blanke vrouwen en kinderen wiens man tegen de Engelsen vocht. Ook blanken en zwarten die verdacht werden van steun verlenen aan de guerrillastrijders werden in kampen geplaatst.⁷⁵ Behalve kampen voor blanken werden er ook aparte kampen voor zwarten opgezet. De scheiding van deze kampen gaf eens te meer het onderscheid tussen blank en zwart aan.

⁷² Warwick p.163

⁷³ Nasson, *The Boer War. The struggle for South Africa* pp.232-234

⁷⁴ Pretorius p.78

⁷⁵ Nasson, *The Boer War* p.242

De annexatie door de Engelsen en het begin van de guerrillaoorlog had een grote vluchtelingenstroom Bantoes tot stand gebracht. Veel zwarten probeerden een veilige plek achter de Britse linies te vinden om beschermd te zijn tegen militaire operaties en Boereninvallen in hun gebied. In beide Boerenrepublieken trokken grote groepen, soms met hun vee, naar regio's waar Britse troepen gelegerd waren. Natuurlijk waren er veel vluchtelingen die nauwelijks eigendommen bij zich hadden en door honger erg verzwakt waren. De groep werd groter doordat de Britten inzagen dat, als ze wilden dat hun gekozen tactiek van verschroeiende aarde succesvol zou zijn, ook de zwarte bevolking actief uit de strijdgebieden gedeporteerd moest worden. De guerrilla's zouden doordat er niets te plunderen viel verstoken blijven van voedsel.

De stroom vluchtelingen werd steeds groter en de Britten waren genoodzaakt een oplossing te bedenken. De zwarten aan hun lot overlaten was geen optie vanwege de angst voor een algehele zwarte opstand tegen alle blanke autoriteiten. Ook de vluchtelingen terugsturen was voor de Britten risicovol om dezelfde reden en omdat deze zwarten dan door de Boerenguerrilla's gebruikt zouden kunnen worden voor inlichtingenwerk.⁷⁶

Uiteindelijk zagen de Britten het stichtten van vluchtelingenkampen als de oplossing voor het probleem. Deze kampen werden vaak opgebouwd naast de kampen voor de blanke Boerengezinnen. Zwarten die capabel genoeg waren om het Britse leger te ondersteunen werden ondergebracht in het dichtstbijzijnde militaire departement. Het loon dat zij verdienden werd gebruikt voor de levensvoorziening van de vluchtelingen die in kampen geplaatst werden. Behalve vluchtelingen werden in deze kampen ook agterryers en/of hun vrouwen en kinderen opgenomen.

De blanke en zwarte kampen waren gescheiden maar het was voor blanken wel toegestaan om overdag gebruik te maken van hun zwarte bedienden. Andere zwarten werden ingezet in de blanke kampen voor zwaar werk of het schoonmaken van de sanitaire voorzieningen.⁷⁷ De omstandigheden in de kampen waren erbarmelijk en zowel in de blanke kampen als de kampen voor zwarten lag het sterftecijfer hoog, voornamelijk onder kinderen. Het sterftecijfer in de zwarte kampen is weergegeven in afbeelding 3.

Eind mei 1902 zouden er ongeveer 116.000 zwarten in een concentratiekamp gezeten hebben. Ongeveer 60.000 zwarten in Oranjevrijstaat en plusminus 56.000 droegen hetzelfde lot in Transvaal. In totaal stichtten de Britten zesenzestig vluchtelingenkampen in de Boerenrepublieken. Volgens de tabel zijn er 14.154 zwarten in de kampen overleden. Het is aannemelijk dat dit aantal in werkelijkheid veel hoger lag omdat het aantal sterfgevallen niet goed bijgehouden werd. Voor de slechte behandeling van zwarten in de kampen was in de wereld minder aandacht dan voor de situatie in de kampen voor blanken. Verslagen over de slechte omstandigheden in witte kampen werden verspreid over de wereld maar een verslag uit een kamp voor de zwarten is nooit verschenen.⁷⁸

Door de verschrikkingen in de kampen was het optimisme van de Bantoes op een beter bestaan na de oorlog al wat getemperd; toen de resultaten van de vredesonderhandelingen bekend werden bleek dat veel verwachtingen van zwarten niet uit zouden komen.⁷⁹

⁷⁶ Warwick pp.147-148

⁷⁷ Pretorius p.80

⁷⁸ Warwick pp.145-146

⁷⁹ Pretorius p.89

Table 2. *Death rates in the black concentration camps, June 1901–May 1902.*

Month	Orange River Colony			Transvaal			Total		
	Number of refugees	Deaths	Death rate per 1000 p.a.	Number of refugees	Deaths	Death rate per 1000 p.a.	Number of refugees	Deaths	Average death rate per 1000 p.a.
June 1901	20,790	No return	—	11,570	No return	—	32,360	—	—
July	22,713	256	135	14,759	No return	—	37,472	(256)	—
August	30,359	430	170	22,795	145	76	53,154	575	130
September	37,098	287	93	28,491	441	185	65,589	728	133
October	43,944	640	175	32,006	687	257	75,950	1327	210
November	45,791	1356	355	39,323	956	291	85,114	2312	326
December	45,987	1671	436	43,420	1160	320	89,407	2831	380
Jan. 1902	49,054	1542	377	48,932	992	243	97,986	2534	310
February	49,205	936	228	52,139	530	121	101,344	1466	177
March	48,693	555	137	52,606	417	95	101,299	972	115
April	55,188	333	72	53,198	297	66	108,386	630	70
May	60,004	233	47	55,696	290	62	115,700	523	54
Total Deaths		8239			5915			14154	

Sources:

- Transvaal Administration Reports for 1902, *Final Report of the Work Performed by the Native Refugee Department of the Transvaal from June 1901 to December 1902.*
- OFS Archives, CSO 86, 358/02, report of the development of the Native Refugee Department from August 1901 to December 1901.
- CSO 90, 586/02, report on Native Refugee Camps for January 1902.
- CSO 104, 1254/02, Native Refugee Department, report for March 1902.
- CSO 108, 1493/02, report on Native Refugee Camps for April 1902.
- TA, SNA 12, 1411/02, Refugee camp returns for May 1902, Orange River Colony and Natal.
- Statistics of the Refugee Camps in South Africa*, Cd.939, 1902.
- Statistics of the Refugee Camps in South Africa*, Cd.1161, 1902.

*Afbeelding 3: Sterftecijfer in de zwarte concentratiekampen juni 1901-mei1902.*⁸⁰

3.2 Gevolgen van de Vrede van Vereeniging

Met de Vrede van Vereeniging op 31 mei 1902 kwam er een einde aan de Boerenoorlog. De Boeren en Britten tekenden het vredesverdrag in Pretoria en volgens een Boerenverslag eindigde Lord Kitchener de bijeenkomst met de uitspraak: “*We are good friends now!*”⁸¹ Wat had de vrede voor gevolgen voor zwarten in Zuid-Afrika?

Economische gevolgen

Bij de onderhandelingen wisten de overwonnen Boeren goede voorwaarden voor zichzelf te bewerkstelligen. Krijgsgevangenen kregen amnestie en mochten terugkeren naar hun oude

⁸⁰ Warwick p.151

⁸¹ E. Jansen, W. Jonckheere (ed.), *Boer en Brit. Afrikaanse en Nederlandse tekste uit die Anglo-Boereoorlog* (Pretoria 1999) p.307

woongebied. De Boeren mochten de Nederlandse voertaal handhaven en dit bleef de officiële taal van de Transvaal en Oranjerivierkolonie ondanks dat deze twee gebieden nu onder Brits gezag stonden. In economisch opzicht kwamen de Afrikaners ook met gunstige voorwaarden uit de onderhandelingen: ze behielden hun eigendommen, hoefden geen compensatie aan de Britten te betalen en de oorlogsschuld van ruim drie miljoen pond werd kwijtgescholden. Daarnaast ontvingen slachtoffers compensatie voor geleden verliezen.⁸²

Compensaties werden niet gegeven aan zwarte stamhoofden en stammen die verliezen hadden geleden als gevolg van de oorlog. De leiders van stammen die de Britten gesteund hadden waren van mening dat zij niet kregen waar ze recht op hadden door hun inspanningen in de oorlog. Zo wachtte de Kgatla in West-Transvaal, die de Boeren uit een groot deel van hun gebied hadden gehouden tevergeefs op uitbreiding van hun grondgebied. In het oosten van Transvaal verwachtte Pedi leider Sekhukune meer macht en een groter gebied maar ook zijn hoop bleek tevergeefs. De hoopvolle verwachtingen van de zwarte stammen in de oude Boerenrepublieken kwamen niet uit.⁸³

De Zoeloes namen aan dat de gebieden die de Boeren op hen veroverd hadden en waar blanke kolonisten zich tijdens de oorlog gevestigd hadden teruggegeven zouden worden aan de inheemse stam. Ook dit bleek echter niet het geval.⁸⁴

Gevolgen op het Platteland

Ook voor arbeiders op het platteland en in de mijnen was de naoorlogse periode een desillusie. Tegen hun verwachtingen in verbeterden hun werkomstandigheden en salaris niet.

Bij de vredesonderhandelingen was bepaald dat de Boeren mochten terugkeren naar hun oorspronkelijke woonplaats in Transvaal en Oranjerivierkolonie. De Britse hoogcommissaris in Zuid-Afrika, Lord Alfred Milner, zag dit als een prioriteit binnen zijn nieuwe beleid en stelde een groot bedrag beschikbaar voor de repatriëring en hervestiging. Een groot gebied was vernietigd door de bestrijding van de guerrilla's en moest hersteld worden. Er waren in Transvaal en Oranjevrijstaat meer dan 30.000 boerderijen vernietigd.⁸⁵

Ook de zwarten trokken vanuit de kampen weer terug naar deze gebieden om zich te vestigen. De grote tegenstelling die nog steeds aanwezig was tussen blank en zwart werd duidelijk door de vergoedingen die de Britten voor de verschillende wederopbouw over hadden; in Transvaal werd 183.594 pond voor het herstel van de blanke landbouw uitgegeven, tegenover 16.194 pond voor de wederopbouw van de zwarten. Daarnaast hadden de zwarten een tekort aan elementaire werktuigen en zaden waardoor het economisch herstel enorm vertraagd of zelfs onmogelijk werd. De hongersnood en droogte van 1902 en 1903 had veel sterfte van zwarten in Transvaal en Oranjerivierkolonie tot gevolg.⁸⁶ Op veel steun van de Britten konden de Bantoes niet rekenen en velen waren daarom aangewezen om tegen een slechte vergoeding te gaan werken voor de blanken. Uit dit financiële beleid van de Britten blijkt dat zij niet van plan waren de zwarten te steunen in hun repatriëring. De voorkeur van de Britten ging duidelijk uit naar de blanke Afrikaners en niet naar de zwarte Bantoes.

⁸² Warwick p.164

⁸³ Pretorius p.89

⁸⁴ Warwick p.165

⁸⁵ Pretorius p.56

⁸⁶ Pretorius p.89

De terugkeer van de Afrikaners naar hun oorspronkelijke woonplaats had ook gevolgen voor de zwarte bevolking die in deze gebieden achter gebleven was. Met name in gebieden waar niet actief gevochten was, zoals in het noorden van Transvaal, hadden zwarte boeren geprofiteerd van de oorlog doordat ze de verlaten boerderijen van de blanken hadden ingenomen. In deze gebieden was de verschroeide aarde tactiek niet toegepast. Door vrijgekomen grond hadden ze de boerderijen uitgebreid en meer gewassen verbouwd. De zwarte boeren vertrouwden erop dat ze deze boerderijen na de oorlog in hun bezit mochten houden en hun verbeterde economische positie zouden behouden. Het vredesverdrag besloot echter anders en de Afrikaners wilden hun oude boerderijen en grond weer innemen. Bovendien werd de zwarten gesommeerd ook hun veestapel achter te laten voor de Boeren. De blanken gingen er vanuit dat dit het vee was wat de zwarten tijdens de oorlog van hen gestolen hadden. De zwarten stelden hiertegenover dat zij recht hadden op het vee omdat de Boerencommando's hun veestapel geplunderd had tijdens de oorlog of dat het vee gevorderd was door de Britten.

De Britten zaten met deze situatie in hun maag omdat zij tijdens de oorlog inderdaad de zwarte gemeenschap hadden toegestaan om grond van de Boeren in te nemen. Het vee dat zij in eerste instantie van de Boeren hadden afgenomen, hadden ze als beloning aan de zwarten gegeven. Deze situatie leidde tot spanningen tussen Boeren, Britten en zwarten in Transvaal en Oranjerivierkolonie en veel Boeren stalen het vee dat ze van zwarten claimden. Veel kwesties werden uiteindelijk in de rechtbank in het voordeel van de blanke boeren beslist.⁸⁷

Het gedwongen afstaan van boerderijen en vee gebeurde niet zonder verweer van de zwarten. De verschillende moeilijke situaties na de terugkeer van de Boeren zorgden voor spanningen in de twee voormalige republieken. De Britten zagen zich hierdoor genoodzaakt in 1902 alle Afrikanen in Transvaal en Oranjerivierkolonie op te dragen hun wapens in te leveren. Maar de vergoeding was echter veel lager dan de marktwaarde van de geweren en munitie. Veel zwarten wisten hun wapens in bezit te houden of smokkelden ze naar bondgenoten buiten Transvaal en Oranjerivierkolonie.⁸⁸ Op veel plaatsen bleven spanningen bestaan tussen blank en zwart. Op den duur zou de machtsbalans op het platteland weer in de oude orde hersteld worden door veranderingen op politiek gebied waar later in dit hoofdstuk op ingegaan zal worden.

Gevolgen in de mijnen

In hoofdstuk 2 hebben we kunnen zien dat de Bantoes geloofden in een betere toekomst na een Britse overwinning van de oorlog. Al gedurende de strijd waren er echter critici die probeerden te waarschuwen voor te veel optimisme onder de zwarten. Zij wezen op de grote invloed van de Britse mijnmagnaten in Transvaal die na een Britse overwinning gebaat waren bij goedkope zwarte arbeiders. Deze invloedrijke personen zouden ervoor kunnen zorgen dat in het noorden de situatie na de oorlog niet zou verschillen van de vooroorlogse periode en de zwarte bevolking dus nog steeds stevig onderdrukt zou worden door de blanken. Ze bleken gelijk te krijgen.

De positie van de overgebleven mijnwerkers verbeterde niet na de Britse annexatie van de twee Boerenrepublieken in 1900 en na de oorlog. Ze moesten werken tegen lage lonen en er werd wettelijk bepaald dat ze weinig bewegingsvrijheid hadden waardoor veel arbeiders gebonden waren aan de mijnen en niet huiswaarts konden keren. De lonen in de mijnen lagen lager dan voor de

⁸⁷ Warwick p.166

⁸⁸ Ibidem pp.165-166

oorlog en voor veel Afrikanen was het daarom aantrekkelijker om een beter betaalde baan te zoeken als constructiemedewerker, reparateur of in de handel. In 1899 hadden de goudmijnbedrijven 96.704 zwarte arbeiders gerekruteerd, in 1903 waren dit er 64.454, tweederde van het aantal in 1899.⁸⁹ Het regime van Alfred Milner stelde ook andere maatregelen in waardoor zwarte mijnwerkers aan striktere regels gebonden waren en strenger gecontroleerd werden door de staat en mijneigenaren. Het sterftcijfer onder mijnwerkers was hoog doordat velen een slechte gezondheid hadden en de voorzieningen voor de arbeiders slecht waren. Het gevolg hiervan was dat steeds meer zwarten weigerden om in de mijnen te werken, het kwam zelfs tot enkele opstanden van mijnwerkers die protesteerden tegen de slechte omstandigheden waaronder ze moesten werken. Werkweigering werd door zwarten van verschillende stammen toegepast. Zo zijn er situaties bekend van 192 Venda arbeiders die in 1901 weigerden te werken in de mijnen, hetzelfde deden 29 Barolong. Ook 448 Pedi stredden voor een hoger salaris maar eindigden bijna allemaal in de cel. Een grote groep geïmporteerde Xhosa-arbeiders kwam in opstand en had het vooral gemunt op de Zoeloe-agenten die de Britse mijnmagnaten steunden.⁹⁰

Een belangrijk doel van de Britse wederopbouw van Zuid-Afrika was het herstellen en vervolgens verbeteren van de vooroorlogse productie in de goudmijnen. Groot-Brittannië wilde een gemoderniseerde staat opbouwen die zou profiteren van de groeiende mijnbouw.⁹¹ In 1903 zagen veel mijnmagnaten zich toch genoodzaakt om de lonen op te schroeven om arbeiders naar de mijnen te trekken. In 1904 werd hier echter alweer op teruggekomen doordat Chinese arbeiders naar Afrika werden gehaald.⁹² Deze Chinese arbeiders zorgden uiteindelijk voor de ondergang van Milner in Engeland omdat de opkomende liberalen in het Britse parlement de slechte behandeling van de Chinezen bestempelden als slavernij.⁹³

Het kwaad voor de Bantoes was echter al geschied: de verwachtingen van de zwarte mijnarbeiders voor een beter leven onder Brits bewind kwamen door de lage lonen, beperkte vrijheid, strenge controle, slechte omstandigheden en een hoog sterftcijfer niet uit.

Politieke gevolgen

Bij de vredesonderhandelingen in 1902 werd de belofte gedaan dat de twee voormalige Boerenrepublieken uiteindelijk zelfbestuur zouden ontvangen. In het bijzonder clause 8 van het vredesverdrag was voor de Boeren een belangrijk punt van de overeenkomst. Deze passage zou ook een grote rol spelen voor de toekomst van de zwarte bevolking in Zuid-Afrika. In deze clause werd bepaald dat er geen besluit zou worden genomen over de politieke rechten van zwarten totdat het zelfbestuur van de twee gebieden bewerkstelligd zou zijn.

Dit besluit maakte raciale wetgeving in de twee oude Boerenrepublieken mogelijk. Clause 8 zorgde ervoor dat de toekomst van de zwarten in handen lag van de Afrikaners die, zoals bekend, de Bantoes nog steeds als minderwaardig zagen. De beloftes van Chamberlain en Milner die in hoofdstuk 1 aan bod kwamen, een betere toekomst voor de zwarte bevolking na een overwinning

⁸⁹ Warwick p.170

⁹⁰ Ibidem pp.169-173

⁹¹ Pretorius p.89

⁹² Warwick p.174

⁹³ Farwell p.451

van de Britten, werden dus niet nagekomen. De Britten kwamen niet op voor de rechten van de zwarten en kwamen juist de Boeren tegemoet.⁹⁴

Met name bij de zwarte elite in de Kaap leidde dit tot grote teleurstelling. Zij hadden de Kaapkolonie altijd als voorbeeld gezien en waren uitgegaan van uitbreiding van de politieke rechten van zwarten in heel Zuid-Afrika.⁹⁵ In 1903 werd in Transvaal echter al bepaald dat stemrecht alleen voor blanke mannen was. De zwarte elite liet het er echter niet bij zitten en er werden georganiseerde politieke groeperingen gevormd die opkwamen voor de rechten van zwarten en kleurlingen. Niet alleen in de Kaap en Natal maar ook in Transvaal en Oranjerivierkolonie kwamen zij op voor de rechten van de zwarten en probeerden ze tevergeefs de Britten ervan te overtuigen clause 8 van de vredesovereenkomst te schrappen en op te treden tegen de discriminerende wetgeving die mogelijk gemaakt was door de vredesovereenkomst en het beleid van Milner.⁹⁶

In de oude Boerenrepublieken ontstond steeds meer onvrede en teleurstelling onder de Bantoes over de houding van het Britse bestuur in Zuid Afrika. Dit wordt treffend weergegeven door een citaat van Segale, het stamhoofd van de Kgatla, een substam van de Tswana die leefde aan de grens van Bechuanaland en Transvaal:

“Having lately gone to the Transvaal, I heard the complaints of Natives who live in all parts of the Transvaal. They say that they are not satisfied with the present administration, they say they hoped that the British Government had come to release them from the bonds of oppression. . . And I truly believe that if there is war again the people of the Transvaal will assist the Boers. I assure you they have become disgusted. The Natives of the Transvaal say ‘we expected deliverance whereas we have gone deeper into bonds’.”⁹⁷

Hij stelde dus dat sommige zwarten zo ontevreden waren met het Britse bewind dat ze zelfs de Boeren als betere heersers zagen. Ondanks protesten kwam er geen verbetering in de situatie van de zwarten.

In 1906 kwamen de liberalen aan de macht in Groot-Brittannië en zij schonken Transvaal zelfbestuur. In 1907 volgde Oranjerivierkolonie met een eigen bestuur. Vijf jaar na de oorlog waren de oude Boerenleiders dus weer terug aan het bewind, ditmaal als deel van het Britse rijk. Britse bestuurders in deze twee gebieden werden vervangen door Afrikaners. Zuid-Afrika was nu verdeeld in vier gebieden: de Kaapkolonie, Transvaal, Oranjerivierkolonie en Natal.⁹⁸

Op 12 oktober 1908 kwamen de blanke leiders van deze vier kolonies voor het eerst bijeen om te spreken over een fusie. Na meerdere ontmoetingen, waarbij geen enkele Bantoe werd betrokken, werd op 31 mei 1910, precies acht jaar na de Vrede van Vereeniging, overeenstemming bereikt voor de oprichting van de Unie van Zuid Afrika. Louis Botha, een ex-bevelhebber van de Boerencommando's, werd benoemd tot premier en veel oud-Boerenstrijders werden minister. Naast

⁹⁴ Warwick p.164

⁹⁵ Pretorius p.89

⁹⁶ Warwick p.175

⁹⁷ Warwick pp.176-177

⁹⁸ Pretorius p.90

het bewind over Transvaal en Oranjerivierkolonie hadden de Afrikaners nu ook zeggenschap over de Kaapkolonie en Natal.⁹⁹

De stichting van de Unie had gevolgen voor het stemrecht van de zwarte en gekleurde elite in Natal en de Kaap. Na de Vrede van Vereeniging hadden deze groepen hun stemrecht behouden, maar nu werd het stemrecht voor de zwarte elite in Natal hen afgenomen. In de Kaap bleven ze hun stemrecht behouden, maar ze konden niet stemmen voor het parlement van de Unie, enkel op afgevaardigden vanuit de Kaap. Uiteindelijk verloren in 1936 alle zwarten in Zuid-Afrika het recht om te stemmen.¹⁰⁰

In 1913 voerde de regering van de Unie van Zuid-Afrika de Native Land Act in. Deze wet verbood het zwarten om land aan te schaffen in gebied dat bestemd was voor de blanken. Er werd bepaald dat minder dan dertien procent van Zuid-Afrikaans grondgebied in het bezit mocht zijn van de inheemse bevolking. Ook was het voor Bantoes niet toegestaan om op het land van blanke boeren te leven mits ze hiervoor toestemming hadden gekregen. Het doel van deze wet was om de zwarten op economisch, politiek en militair vlak ondergeschikt te maken en te houden aan de blanken. De invoering van de Native Land Act was een voorbode van de, onder het apartheidsregime ingevoerde, thuislanden. De invoering van de Native Land Act is zo een belangrijke factor geweest in de ontwikkeling van apartheid in Zuid-Afrika.¹⁰¹

De periode vanaf de Vrede van Vereeniging in 1902 tot de invoering van de Native Land Act in 1913 wordt gekenmerkt door de vernietiging van de Afrikaanse hoop op politieke representatie. De steun die Bantoes tijdens de oorlog hadden gegeven aan de Britten of Boeren werd niet terugbetaald in economisch of politiek opzicht. Verwachtingen die de Bantoes jarenlang gehad hadden werden tenietgedaan. Er was sprake van een groeiende segregatie in sociale en politieke praktijken en de kloof tussen zwart en blank werd alsmaar groter. Uiteindelijk mondde deze kloof uit in het apartheidsregime.¹⁰²

⁹⁹ Farwell pp.452-453

¹⁰⁰ B. Lapping, *De geschiedenis van de Apartheid* (Londen 1986) p.77

¹⁰¹ Warwick pp.168-169

¹⁰² Nasson, *Abraham Esau's War* p.187

Conclusie

De komst van grote aantallen blanke kolonisten naar Zuid-Afrika had grote gevolgen voor de Afrikaanse samenleving. In verschillende gebieden van de latere Unie van Zuid-Afrika streden zwarten en blanken om woongrond, eigendommen en rechten. Verschillende stammen bestreden elkaar onderling. Dit werd versterkt door de Mfecane waarbij een golf van volksverhuizingen ontstond. Conflicten tussen blanken en zwarten namen toe als gevolg van de Grote Trek. Zowel Britten als Boeren probeerden nieuwe gebieden te verkrijgen ten koste van de inheemse bevolking, waardoor Britten, Boeren en Bantoes regelmatig met elkaar in conflict kwamen.

De oprichting van twee Boerenrepublieken zorgde niet voor rust. Na de vondst van goud en diamanten in de bodem van Afrikaner grondgebied wilden de Britten deze gebieden opnieuw inlijven. Uiteindelijk brak door de onderlinge spanningen in 1899 de Boerenoorlog uit. Op de politieke achtergronden van de Boerenoorlog hadden de zwarte stammen van Zuid-Afrika geen invloed. Het was zelfs de bedoeling dat ze buiten de oorlog gehouden zouden worden. De vraag was wat dan de beweegredenen voor de zwarten waren om mee te strijden.

In de beantwoording van deze vraag hebben we gezien dat verschillende motieven een rol speelden om deel te nemen. Steun aan de Britten werd enerzijds verleend vanwege pro-Britse sympathieën, anderzijds vanwege anti-Boer standpunten, maar ook een combinatie van beiden kwam voor. Allereerst geloofden de zwarten in een *betere toekomst* onder Brits bewind. Dit idee leefde vooral sterk onder de zwarte elite in de Kaap en Natal die onder Brits bestuur beperkt stemrecht hadden verkregen. Zij geloofden dat dit ook bereikt kon worden voor zwarten in de Boerenrepublieken als zij in het Britse rijk opgenomen zouden worden. Dit vooruitgangsidee werd wijdverspreid onder de verschillende Bantoestammen.

Ook waren er stammen die uit *loyaliteit* de Britse kant kozen. In eerdere conflicten hadden zij hen gesteund en hiervan geprofiteerd na een Britse overwinning. *Anti-Boer sentimenten* kwamen voort uit de slechte behandeling van zwarten door Afrikaners, een derde reden voor Bantoes om zich aan Britse zijde tegen hen te verzetten.

Economische motieven speelden een belangrijke rol. Veel zwarten die in armoede leefden kozen ervoor om tegen betaling taken voor het Britse leger uit te voeren.

De Boeren ontvingen voornamelijk steun van *de agterryers*. Deze zwarte bedienden en hun gezinnen waren loyaal aan de Afrikaners bij wie ze vaak hun hele leven doorbrachten.

Uit mijn onderzoek is gebleken dat *profijt voor de eigen stam* een heel belangrijke factor was voor Afrikaanse stammen om betrokken te raken bij de oorlog. Binnen de Boerenoorlog werden veel conflicten tussen Afrikaanse stammen uitgevochten. De oorlog tussen de twee blanke groepen werd door Bantoes aangegrepen om eigen problemen aan te pakken. Stamhoofden probeerden hun concurrenten te overwinnen door zich aan te sluiten bij de Britten of Boeren. Bij een overwinning zou hun positie sterk verbeteren en zou de concurrentie onderworpen kunnen worden.

Zwarten in de Boerenrepublieken zagen de oorlog als kans om onder het regime van de Afrikaners uit te komen. Dit gold ook voor het "neutrale" Swaziland. Andere stammen probeerden juist te voorkomen dan Boeren hun gebied innamen of probeerden op hun beurt gebied van de Afrikaners in te nemen.

Voor sommige stammen speelden economische motieven ook een rol. Zij slaagden erin hun grondgebied uit te breiden en zagen hun veestapel toenemen.

Het leek voor veel Afrikaanse stammen dus aantrekkelijk om zich te mengen in de oorlog. De uitkomst hiervan was dat met name de Britten profiteerden, omdat zij meer steun ontvingen dan de Boeren. Zelfs stammen in neutrale gebieden steunden de Britten.

Na de Vrede van Vereeniging kwamen de Bantoes die hun steun aan de Britten hadden gegeven bedrogen uit. Uitbreiding van de politieke rechten voor zwarten bleven uit. Ook compensaties voor geleden verliezen in de oorlog werden onvoldoende of niet gegeven, economische winst en gebiedsuitbreiding van stammen werden tenietgedaan en Bantoes die terugkeerden uit de concentratiekampen ontvingen geen of weinig steun.

De vrede was een overeenkomst tussen blanke Boeren en blanke Britten waarbij besloten werd elkaar tegemoet te komen. Dit ging ten koste van de zwarten. Vijf jaar na de oorlog was het zelfbestuur van Transvaal en Oranjerivierkolonie hersteld en bij de vorming van de Unie van Zuid-Afrika in 1910 namen de Afrikaners zitting in het bestuur van het gehele land. De invoering van de Native Land Act in 1913 was een voorbode van het apartheidsregime.

De verwachtingen die de zwarte bevolking voor en tijdens de oorlog had, zijn niet uit gekomen. Ondanks de hoop op een betere toekomst werd de kloof tussen blank en zwart na de Boerenoorlog alleen maar groter.

Bibliografie

Boeken:

- Cuthberson, G. *Writing a wider war. Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Kaapstad 2002)
Relevante stukken:
 - Mbenga, B. *The Role of the Bakgatla of the Pilanesberg in the South African War*
 - Lambert, J. *Loyalty Its Own Reward": The South African War Experience of Natal's "Loyal" Africans*
 - Genge, M. *The Role of the EmaSwati in the South African War*
- Farwell, B. *The great Anglo-Boer war* (New York 1976)
- Gibbs, P. *Death of the last republic: the story of the Anglo-Boer War* (Londen 1957)
- Jansen, E., Jonckheere, W. (ed.) *Boer en Brit. Afrikaanse en Nederlandse tekste uit en om die Anglo-Boereoorlog* (Pretoria 1999)
- Labuschagne, P. *Ghostriders of the Anglo-Boer War: the role and contribution of Agterryers* (Pretoria 1999)
- Lapping, B. *De geschiedenis van de Apartheid* (Londen 1986)
- Nasson, B. *Abraham Esau's war: a black South African War in the Cape 1899-1902* (Cambridge 1991)
- Nasson, B. *The Boer War, The struggle for South Africa* (Kaapstad 2010)
- Plaatje, S.T., Comaroff, J (ed.), *Mafeking Diary. A Black Man's View of a White Man's War* (Cambridge 1990)
- Pretorius, F. *The Anglo-Boer War, 1899-1902*
- Schoeman, K. (ed.) *Witnesses tot war: the personal document of the Anglo Boer war from the collections of the South African Library* (Kaapstad 1998)
- Warwick, P. *Black People and the South African War, 1899-1902* (Cambridge 1982)

Artikelen:

- Bhebe, N., 'The British, Boers and Africans in South Africa, 1850-80', *General history of Africa vol. VI: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s* (Parijs 1989)
- Chanaiwa, D., 'African initiatives and resistance in Southern Africa' *General history of Africa vol. VII: Africa under Colonial Domination 1880-1935* (Parijs 1985)
- Heide, L van der, 'Zwart Zuid-Afrika herwaardeert de Boerenoorlog' *NRC Handelsblad* (16-10-1999)

- Mashingaidze, E.K., 'The impact of Mfecane on the Cape Colony', *General history of Africa vol. VI: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s* (Parijs 1989)
- Yeo S., 'Whose Story? An Argument from within Current Historical Practice in Britain', *Journal of Contemporary History*, 21, 1 (1986)

Documentaire:

- Eikelboom, J. 'Moord op de blanke boer' 3 *Onderzoekt*. EO. 16 februari 2012